

Tahir Jaha

*Tymon oxhaku
i Sadik Micanit*

Jeta e Re

Tahir Jaha

TYMON OXHAKU I SADIK MICANIT

Libri i parë. Botimi i dytë.

Boton «Jeta e Re» Prishtinë 1995

Redaktor

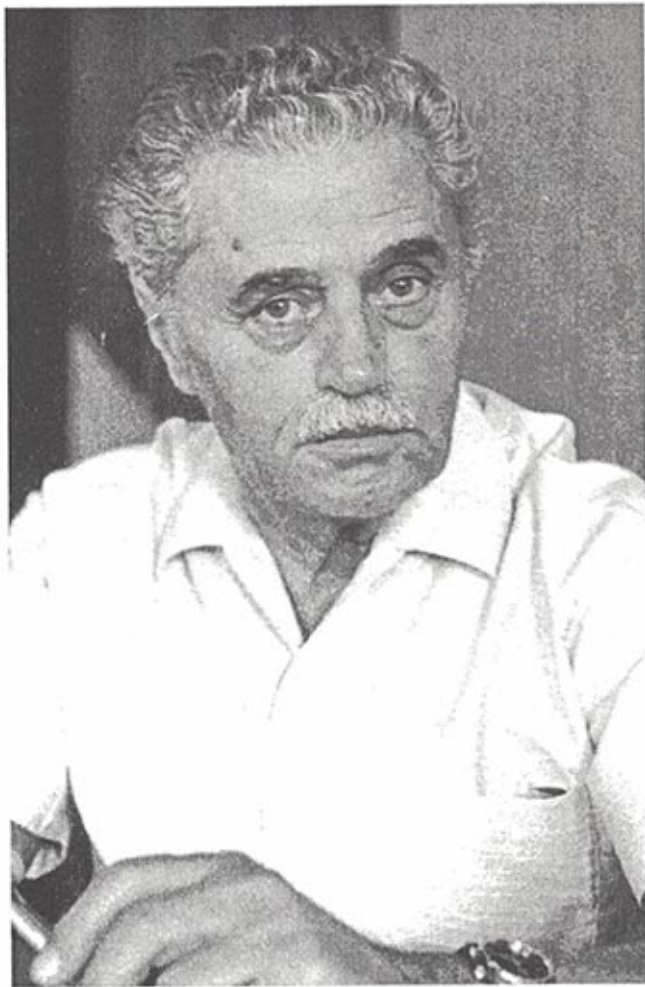
Ali D. Jasiqi

Përkujdesja artistike

Vllaznim Jaha

*Tim atë
të pashoq për një burrë
që qiti pushkën përfaqe
e loti, e gjaku gurrë...
Dhe, nënës trime -
asaj që pajtonte gjaqe!*

Autori

cairns

NË VEND TË PARATHËNIES

Mbi shiritin gjeografik të ngurosur, si gurë kufiri, do të bëhej masakra më e tmershme - marifet i Sllavojës që kalli zjarrin mbi kurriz të arnautëve të nëpërkëmbur, mu sikur të ishin mbetur miraz pa trashigimi.

Dhe, njeriu i trojeve arbërore, dashur e pa dashur ndërron rolin me profetin, si me djallin, ashtu ndërmjet fjalës së dhënë e leqeve të ngatërruara. Herë Arbëri bëhet shëjt ndaj djallit, e herë profetin e zë sherri i të dyve, dhe, kodër mbas bregu...Profeti largpamës mbyll sytë - "bëhet djall" për të kuptuar qëllimet djallëzore të dhelpëres bishtdjegur, në sy të së cilës të dyve u shlyhen hapat, për të qenë të çrregjistruar...

- Mbaju! - porositi Profeti.

- Mbaju në mundësh... - pranon i marruri në thumb.

- Do të mbahemi duke u përfillur kah mundësitë e kapshme, - tha një stërnip iliras.

Ndërthurret një tërkuzë fjalësh e leqesh të pakëndshme. Andaj thuhet se ka shumë fjalë... dhe s'ia arriti kush i gjallë t'i numrojë leqet që mund të vëhen në peshojë me fjalët. Por, Arbërit i kishte punuar çekërku: Me leqe enkas të ndërthurrura sprovon katër fjalë të zgjedhura, nga të cilat një në fillim për t'i zënë majë MULLARIT, një t'ia lidhte NENIN në të prerë të bishtit, e tjetrën si VEGËZ të terkuzës, së cilës i bëhet kurban e katërta - SHPIFJA që merr me vete tri hise të leqeve dhe aq fjalë të nëpërgojura, të cilat çojnë kantar, mbase kanë braktisur të zotin që ka harruar emrin e vet.

Me profetin në krye e djallin në palcë do të mos dija kush Jam, sikur mos të meditoja: **“Secili ka zhelet e veta, por më bzhyti është ai që mbahet se të tijat janë më të pastërtat.”**

- Dhe, pse të flisja gjuhën e përkthimit kur me timen gatuaj bërthamën e besimit të ndërsjellë?!

- Lidhe fjalën me Besën që prek telat e zemrës, së cilës i flenë në hatër besimi i ndërsjellë. - Tërhoqi vërejtjen Profeti.

E, djalli prapshton gjithëçka të mundshme: të ngjitmet i bartë bashkë me kryet e gjësë...

Përkujtova hisën e nëpërkëmbur, por "Ora e Maleve" më frymëzoi:

Lavro - lum djali -

Rrafsh në natyrë...
Thehet kristali
Rreze n'pasqyrë.

Në ironinë e "Periudhës Kalimtare" ngula shikimin në hijeshinë e iluzioneve, duke injoruar KOPËSHTIN ku kultivohet edhe kopështari, pa u bërë shërbëtor i mbretëreshës, pa mbajtur zi për fatin e mbretit.

Moti i brishtë shregulloi natyrën e truallit dhe karakterin e të bijëve. Nxiti errësirën e shpellave dhe ilustroi ndryshkun e relikteve mesjetare. Doket e zakonet nuk përjetësojnë dot famën e Kanunit, as ngujimin e Kullave me frangji të përgjakura. Megjithatë, në rrugën e mundimshme, si ndërmjet vazhdës së gjakut dhe vërshimeve të përkohshme harkohet një brryl i vogël ndër kthesa të mëdha, mu aty ku ngrihen themelet e MËVEHTËSISË ashtu siç sprovohet ari në zjarr - drita e vetëdijes kombëtare.

Micani gjenë forcë në mundësitë e pashfrytëzuara... zgjohet Ora e të bijëve. Kaçakët kalojnë Rubikonin; eshtrat e martirëve përgëzojnë truallin, si "Lefsh i keq e me nafakë"!

Ç'andëj shoshita do veçori të përditshme, të cilat bëjnë tërësinë e dritës që thith xixat e bebëzave të qeshura... mbërthejnë dashuri, e frymëzojnë harmoninë mes njerëzve. Lind dashuria për jetë më të lumtur, doemos me ndryshime të prera, si e vërtetë e idhët. Mbase ndryshimi i së përditshmes bëhet vetëdijsim për emancipimin e njeriut deri në shkallë të arsyes - njeri i njerëzuar. Ai nuk pret përsosjen e mjeteve; përforcon luftën për ekzistencë: bukë, ujë e dritë. Rreket ta shuaj skamjen, nëpërmjet të begatimit material e shpirtëror, përkundër urrejtjes që çon në kryqëzata - "luftë e shëjtë" qytetare...

Dhe, shih një herë! Sikur të ecja nëpër binarët e hekurtë do të nënkuptoja trenin, të cilit binarët i bëhen krahë; vagonat deponi brengash, e lokomotiva meteor - Yll me bisht. Për të arritur cakun, megjithatë duhet takat, frymëzim dhe çiltëri. Madje, nëse çalon takati do t'i vi në ndihmë mëvehtësia - mëveshja e domosdoshme, në mënyrë që të kapet çiltëria që ndriçon kryeshkallën - rrafshin ku fitohet përvojë, guxim e urtësi. Mbase dikend e mëson nevoja; dikush ka grushtin nga i cili "guri kullon ujë", e i urti shpon qimen me mend.

Do ta ndija njëfarë kënaqësie, si ndërmjet vuajtjeve e shpresës, për të përgëzuar shtegun e dritës, pa ambicie të tepruar, pa droje se mund ta humbja pusullën në terthore të pashkelura. Dhe, zura të rrumbullaksoja skajet e njëfarë xherxhefi, duke qëndisur sumbulla graniti të gëdhendura thjesht, por ca të qëndrueshme, ndaj acarit të stinëve të brishta. madje, nga përditshmëritë e përgazepshme veçova shëmbullin e Bacës, i cili nga thesari micanian muar dy kokrra xhevahiri: një grusht prush nga oxhaku që tymon, një gurrë gjak nga kraharori që përballoi "gjasa e ngasa" të fshehta e të përfushta, të

përgjakshme e të lavdishme, pa drojë e shiblave, pa huqet e dështimit.

Megjithatë, përreth me gjelbërimin pranveror: dushk e bar e filiza - tfillakë e lisa hijerëndë në trojet arbërore, ku marrin musht e rriten të bijtë e punës e të fjalës. Aty dhe ashtu tajit dyshimi, pabesia e mospërfillja. Mbase durimi që nuk është nënshtrim, por qëndresë burrërore dhe, urtësia pleqërishte mundësojnë farkimin e MËVEHTËSISË. Arbëri bëhet zot shtëpie në të vetën. Dora e pajtimit puç simotrën, e të dyjat zbardhin fytyrën - shpërthejnë terrin dhe selisin dritën në bebëzat e qeshura me shpresë që ta mbështesin mirëkuptimin.

Kjo përmbledhje katërstinëshe e tubëzuar në vend të romanit pret që t'i shoshiten përplasjet, përgëzimet dhe përcaktimi i bartur në to. Mbase edhe përpjekjet modeste mund të zhदारisin zhavorin e hises së xhevahirit që shkelqen në THESARIN E KOMBIT. Ç'andëj, brendia i bëhet shpirt foljes - formësimi e madhëron, duke mëltuar në hapësirën e kapshme, ku han arsye fjala e shkruar.

II

Pa pretendime për sqarim të hollësishëm e ndiej si obligim të sinqertë t'i rendis disa pika, çështje e kuptime që mund t'i bëhen lexuesit si çelës për të shfletësuar librat që shprehin shikimin tim ndaj botës shqiptare.

Gjithë shtjellimi i përmbledhjes së paraqitur është bërë ca si përshtatje urtësisë dhe qëndresës së arbanëve, të cilët në vend të armikut kërkojnë - lypin - mundësinë e afrimit e të mirëkuptimit; zbusin egërsinë, heqin vërejtjen dhe nuk gacmojnë inatin, urrejtjen, as nënçmimin; jo se ishin aq të urtë, veç të mos ndodhte siç thuhet: "E zura hajnin - lëshojë - po e lëshoj, por s'po më lëshon"!?

Ndiq, shekuj e pushtete ende rrëshqasin në vazhdën e konflikteve, këput e mos sos. E, durimi rezistues nuk quhet nënshtrim, por përbinë helm e mëlton urtësi e guxim - busullën e selit në shteg të dritës...

Bashkimi i shkronjave, si nëpër flakë, rradhitet gërshetë mendimesh, ashtu mbështetur në vazhdën e praktikës, nga e cila buroi përvoja, si shkollë e jetës. Mësimi im autodidakt më shtoi guxim dhe ëndje ta sprovoja penën edhe në letrarishtet, si vetëdijsim pa ambicie ndaj konkurrencës, pa shtyrje për botim, duke përjashtuar ca filhallle të ndërlikuara dhe, me ndërprerje bukur të gjata. Sa herë m'u dha rasti shkruaja vjersha - lirika e tregime të pakryera... dhe, të pashoshitura i hidhja si në hambar që t'ia çelja grykën në kohë më të përshtatshme. Por, nëse merret si zhgënjim, u bë vonë për mua, mbase arti është i

gjatë, e jeta... Megjithatë, pakëz më të pjekurat i mblodha sprasmi, ashtu të shkapërderdhura, si edhe vetë isha i pakapërthyer. Ato nisen nga përvoja, si në formësim e sipër... nuk buluan sikur lulja ku s'ka lule, veç thithin mushtin e truallit të babait që t'i qëndrojnë kohës së ndryshueshme për fatbardhësinë e të bijve. Nuk mbajnë data, por vlojnë në qenien time, si pa kohë, vend e emër. Nuk shkrova me pseudonim dhe, i buzëqeshin urtësisë popullore, si mundësi e realizueshme.

Katër libra, nga të cilët dy si ribotim të mëvehtësuar dhe dy rishtas bëjnë një tërësi mbështetur në katër pika karakteristike; katër grupe çështjesh sa reale, aq edhe enigmatike. Reale, si nusëruar më bashkëjetesë pa rrethekuar oborrin, pa ndarë hisen; enigmatike, si e vërtetë e idhtë që nënkupton: guri i rëndë në vend të vet; trualli i pa mohueshëm; pushtuesi që mëton të bëhet zot shtëpie në të lakmueshmen - të huajen; e pronari qëraxhi - "emigrant në troje të veta... Aty dhe ashtu bëhet një shndërrim i panatyrshëm: errësirë si të përfundonte një jetë individësh - Çetë Petritash, si ulu përtokë, se është mirë të keshë dhe për eshtra - truall - strofull, në të cilin ofrohet "kafja e zezë për faqe të bardhë"...

MBI GURIN E RËNDË që s'lot nga vendi tymon oxhaku micanian; tingujt e jehut frymëzues përforcojnë mirëkuptimin ndaj njerëzve; gjallërojnë bimën e zemrës që përfill unitetin kombëtar. Ngritet si lis me rremba, pa krasitësin barbar që u bëhet ujë bashkëvendasve. Këndeje më vlojnë kujtime e tragjedi, dyshime enigmatike e iluzione që ferrin e bëjnë parajsë e jetën të amshueshme. Por, nuk zgjidhet dot enigma e përfushtë dhe e përgjakshme, mbase "nuk qanë mali pse e prenë sakica, por ankohet pse i ndihmon pyka"...

Poezi do t'i quaja lotët e gurit dhe ngazëllimin e syrit shkëndi; përfaljen e plepave që nuk lusin Zotin ta ndalë fortunën, por i fryjnë zjarrit të lirisë.

NËN HIJEN E MBRETIT, Sadik Micani sipas sharteve micaniane mbështet fatin në ndihmën e Zotit e në grykë të pushkës dhe, mund të qëndrojë me aq fyshekë sa bartë në rrethatoren dyrendshe. Kur e sulmon armiku, ky ia kthen pushkën... si mysafir i jep bukë në sofrën e shtruar me dorë në zemër, si mik i konakut. Edhe në luftën për liri Micanët shtyhen sikur të mos ktheheshin më. Por të bindur se brezëritë e reja do t'i gëzojnë trojet dhe begatitë e tyre.

Ndërsa dy satrapë ia krehnin mjekrrën njëri-tjetrit, Kaçakët grumbulloheshin në "Zonën Neutrale" - varr i përbashkët i kaçakëve... vjen Sllavoja... pa mirëseardhje, pa tungjatjeta.

Telasheve me "të vetët" u dihet shkaku dhe mund t'u gjindet ilaçi, por si t'i lidhet kryet pushtuesit - robërisë?! Të përforcohet lidhshmëria micaniane me tërësinë gjithëkombëtare. Mbase Micanëve u

shkon moti në punë të përdhunët, kurse ndarja sjell skamjen, e pushtuesi imponon "mendje e sjellje" që karakterizojnë mentalitetin e dhëlpëres bishtdjegur. Ndërthurren leqe e pabesi, zullumi rëndon zgjedhën e robërisë, si "shpërblim" pa njajsimin e adhuruar. E tim atë i këndon gjeli në samar... Por, si duket mua do të më çel trandafili, jo në teneqe të gacëkeqes, veç në rrafshin e arsyes.

JETA është valë shkumëzuese dhe lanë e amullonzdralin, por njeriu përfill arsyen, forcon kocin duke mbjellur farën që më së miri mbin në arën e vet. Fisnikërohet dhe xhinsi im, si cilësi ripërtrirëse. Dhe, ndodhë që KUNDËRVAJTJA bëhet mësim fatbardhë për zgjidhjen e NYJES së marrëdhënieve, në të cilat THATËSIRA bie erë shkrumi. Atë s'e ndalë dot më e larta digë, shkumëzimi i ujëvareve, as gurrat e gjakut...

PETRITAT - zogj shqiponje do ta zgjidhin fatin - ekzistencën si tërësi kombëtare, ashtu me frymë e mjete paqësore, duke ia mbështetur krahët begatimit material e shpirtëror edhe në kushte e rrethana të padëshiruara e të përgjakshme. Në rrjedhën e kësaj vazhde mund të nxirret mësim, si diç e kapshme që edhe mos dalët ca si buzëqeshje, le të mëltojë plleshëm.

Mbi të gjitha, populli s'ka Baba, se vetë është babai i të gjithë banorëve të një treve, e cila ka nderin të shquhet për fisnikërinë e të bijëve. Andaj popullit për t'mbajtur dizgjinat i duhet një Kryepleqnar që ndanë pleqni dhe i zë vend, kurse në shtetin ku kullandris një Kryengjeshur, i cili kapërdiset në Fron, e bën serin hesap, s'i "hyp në qen e ndilli ujqët", njerëzit "e vyeshëm" - çatipë e raje - mund të kenë vetëm një dorë të majtë e një këmbë të djathtë, si dhe një gjysmë koke të mprehur si bosht që mbërthehet në gllavin me spica të zhgardhëruarë...

- Paske humbur rrugën djal-o!?

- E di rrugën time...

- Vetëm nëse arrin gjallë - përsëriti bajlozi.

- Po, po...

Nga një herë gjurma duket më e madhe se hija, e fama zë n'thua pasi t'i numërohen gjurmët zëmadhit. Zaptimi dhe gjaku çojnë kah mjerimi që është shëmtim dhe, keq do të përfundojë; sepse çka mbillet keq mbinë me egjer, rritet gjymtë dhe jep fryt që nuk hjedhet në sitë, as në shoshë. Prandaj i përmbahemi urtësisë popullore që këshillon: "pa i ra shqelm inatit nuk i thehen brirët djallit".

Në pranverat më të zymta, tri leqe lënë vrragë të pashlyeshme:

- Njëra përzihet me hisen e ruajtur për kusuritje: një herë i ra MËVEHTËSIA kah dera dhe, s'e mbajti

dot... Petritat e Besës thirrën bashkëluftëtarin: "Merre kutin e hajde shpejt"! Por, trimi që hante çelik me dhëmbë përgjegji mallëngjyeshëm: "Te na është thye gllavina me gjithë spica"...

- Sllavoja zë të marrë frymë lirisht, nxirr brirët e djallit dhe ushtron terror të pa parë ndaj arnautëve të mbetur si pa krye... mohon arsyen, shpresën dhe premtimet. Mashtrimi mbet si përroi i thatë përkrah mbivades...

- Motet dëshmuan e "JO" është përgjegje e zymtë - një herë dhezë... se bëhet praktikë - "vire në vesh"!

Në këtë DETIN TONË një SKAJ qëndrese shtyhet me skamjen, si "Ndihamo Zot e krahu jot"!

TYMON OXHAKU I SADIK MICANIT

1.

Njeriu përkujton mëkatet e tokës, kurse Sadik Micani u fliste të bijve: "t'u merr kryet vesh" për oxhakun krenar e zjarrin e pashuar, për tymin mjegullor mbi trojet amtare. Numronte mëkate e ngjarje, ashtu të zymta, si vetë jeta e tij e bujshme. Ecte si lumë vërshues në mot të lig e fortunë që ndërron mote e zakonte. Gjykonte mëkatet e pëshpëriste për vuajtjet që kishte pësuar në rrugën e shpëtimit. I dronte sherrit të mosmarrëveshjeve dhe, pa zor të madh, nuk shkrepnte strallin me eshkën e terur.

Gjallërimi pikon, thoshte ai, jo si rrjedhë gjaku, veç si fryt i punës me djersën që shndërit ballin e çelur. Dhe, falte cikrrimet që të harroheshin mëkatet.

Përpjekjet për zbërthimin e enigmës, në fshehtësitë e së cilës njeriu mund të humbë pusullën, do t'i shkonin huq sikur të mohonte hakun e forcave që çelin shteg për të mos u kalbur në llomin e të tëhuajturit. Zhgrehte vetëmbylljen dhe, nxitonte të shpëtojë nga biga që nënkupton se njeriu "ka dalë nga barku i së ëmës" që të mos bëhej dot fantazmë e trillit, as pjellë e djallit. Sepse qeniet shoqërore i japin shije e kuptim jetës, në të cilën duart e praruara farkojnë hallkat e unitetit njerëzor dhe skalisin shkallët për t'iu ngjitur atyre lartësive.

Frymëzimi ndjellmirë gjithashtu nxiste farfurinë e zemrës që shkrinë acarin e marrëdhënieve të çrregulluara, kurse në hapin e matur shlyheshin gjurmët e mospërfilljes, në mënyrë që të begatohen virtytet e larta njerëzore, si përvojë për të nxjerrë mësim, se "njeriu sheh me mend e jo me sy"...

- Shterpësia e shikimit biro varfëron përtërirjen - hovin krijues dhe mirëqenien, thellon bungajën e

prejardhjeve dhe shterrë efektin e punës që i jep musht begatimit material e shpirtëror.

- Prandaj "lum babai" krijojmë mënyrën dhe mjetet për zotërimin e hapësirës që kapërthen mendja dhe vepra ndjellamirë.

Hetova se Micanët forconin mirëkuptimin ndaj njerëzve, i jepnin gjallëri jetës që me të mirat e tokës të thellonin hullinë pa surratin që i bëhet ujë njeriut.

Megjithatë secila stinë gërvishtë vazhden e gjurmëve të kobshme, si dhe rrëfimi i Micanit herë zhurmonte si këputje e prangave e herë si dhembje nga fërkimi nye për nye.

Ngritrej më të dy gjunjt, midis markëzave ballë oxhakut, duke shpërvjelë mustaqet dypalëshe. Stërhollonte urtësinë dhe ngulte shikimin në sytë kundruall, si në stom të pritës që të mos zhgënjehej nga mashtrimi. Ligjëronte si të rrëfehej para të bijve, duke bartur më vete diçka që "t'i gjindej në ditë të zezë"; dhuronte diç tjetër që mund të zhdavariste terrin kah shtegu i dritës.

Në zabelin "qafë shpisë" kishte hasur një përbindësh të paparë më heret - të panjohur në ndërkohë, i cili i ngjante kuçedrës shtatëkrerëshe dhe, shtihej si zhapin e ngërghucej si krokodil i uritur, me sytë hidhrakë e helmin në gjuhë, por nuk ishte gjarpër që le lëkurën nën gurë. Tërbimi ngacmoi Micanin të kacafytej për ta shtrydhur në grushtin, nga i cili "guri kullon ujë". E zuri pas zverkut që t'ia shihte qehren, por qoftalargu asnjë herë nuk shfaqti të njajtën fytyrë. Sadik Micani i bëri gishtat çengel e grushtin topuz...

Në ironinë e kohës, nxori nga brezi taganin "melhem për varrë" që vezulloi si meteor para territ të syve! Ia këputi kryet, por i dual tjetri. Ia hoqi edhe atë dhe, përçudshëm qiti aso koke që përgëdhelte, e kërcënohej mjerueshëm, sikur edhe Micani i shituar.

Një ditë, ndër ato më të kobshmet, solli me tërë fuqinë që pat, por as shenjë nuk i kishte lënë tagani që vriste si rrufeja, e motet ndryshonin dhe, dronte se në atë kacafytje mund të prente dorën; i mëshoi e një kokë rrëshqiti nën këmbë, kurse tjetra përbiroi ndërmjet gishtave të grushtuar. Micani, gati i mundur, solli me fuqinë e fundit dhe një përkrenare u rrokullis tatpjetë, e gjaku turbulloi dritën e syrit, mu ndër sy të njerëzimit. Në sprovën e forcës së vet, iu kujtua porosia stërgjyshjane: "ndiqe e mos e nxë!"

Dhe, ecën... të dy ecën, ashtu brijas...

Në njëfarë shkalle zhvillimi të palakmueshëm, me pengesa të pakapërthyeshme, mu përtej pragut të derës kishte shkelur në të panjohuren: përvoja modeste, në tërthore aq të ngatrruara nuk çelte vi për hapa më të sigurtë, as shtegu nuk premtonte diç më tepër. Zullumi zhagitej e dhuna paksonte mundësitë

e gjallërimit. Micani errej duke rrëmihur tokën e zezë për kafshatën e thatë.

- Qëndruam të paepur, zemra në rrahte si të ishim zier në lëng të çelikut!

- Po... ngriteshin në këmbë... bajraqe e vëllazëri dhe, shtrëngonin grushtin e qëndresës. Çka mbronin s'e brente moti, e çka merrnin në thumb e shpërlante mortja.

- Reja e zezë na sillej mbi krye e breshëri nuk lënte bereqet për bukë të re. Kundërshtonim padrejtësinë, por na rrëxonte dhuna. Mbronim trojet të mos na fiket zjarri i vates. Ajo bëhej çerdhe grenzash: të ndjekur e ndjekës. Gëdhiheshim si gjallesa të lindura përdhunë, të rjepura për së gjalli...

Në udhëkryqet e kacafytjeve, pa dalë në va edhe Micanët të prirur nga forcat përparimtare zgjonin ndjenjat njerëzore, por theheshin kreje me dushmanin. Dëmtoheshin pa mëshirë e shtohej zullumi, sikur njëri ta kishte zënë tjetrin në dëm.

Gjallërimi ngjeshej në praktikën e xhinsit që meriton emrin dhe krenarinë micaniane. Rruga e gjatë, zullumi dhe përpjekjet ngërthenin Micanët në grackën e nëpërkëmbjes e të çfarosjes. Rrëxohej një e çohet i dyti, në mënyrë që mos të mbeteshin patulakë, gjysmënjerëz me bisht dhe, jo të kacavjerrur nëpër drunj, veç të mallkuar e të zhytur në blozën e paragjykimeve, në mllefën e urrejtjes, pa pasur kujt t'i ankohen, pa adhuruar kend në atëfarë ndjekjeje si në gjah. Shpërvileshin e shtrëngonin grushtin, pa shpresën e qiellit, pa të mirat e tokës.

Ngulën këmbë të mos trajtoheshin si jetima: të vyeshëm për angarie, të padhimshëm për therorë që të kënaqeshin shpirtat e uritur për gjak.

2.

Atëbotë drejtësia ndahej ashtu siç ishin edhe marrëdhëniet të çrregulluara; shuhej një hise arnate për të marrur uratën "i dashuri i Zotit". Fati u printe të kalonin nga mbrojtja në kundërsulm; kacafytjet u shpaguheshin më rëndë se kryet e bartur si nënsjetull, në natën e pabesë, të ditëve pa diell.

Zija nuk sillte qetësi, as ndryshim që t'i shpëtohej nëpërkëmbjes. Qëndresa e kufizuar vetëm në mbrojtje nxiste edhe trimëronte dushmanin për t'i "hëngër n'sy". Qëndronin si pyrg i papërkulur, por të fikur e të larë me gjak, pa zgjidhur nenin e fatit që ua ngarkonte koha dhe rrethanat jetësore.

Mosmarrëveshja vriste mirëkuptimin, e Micanët i mëshonin si pa krye; shpesh edhe pa kthim. Një hise e territ tretej në tymin e oxhakut, bloza e të cilit ngjeshej me pluhurin e shekujve. Dhe filizat e "Livadheve të Egra" rriteshin nën strehën e kullave me qoshe të skalitura si vetëdije për ta ruajtur natyrën dhe karakterin e sofres micaniane.

Sundimtarët përkundrazi zhyteshin në mëkate për të fituar famën e shtetit më të fortë e më barbar. Shtyheshin që ta ngrisinin "kryqin" më lart se "hënën", të bëheshin kryqëzatat më të përgjakshme; trupin ta hanin krimbat e tokës së zezë e shpirti në pe t'i dhurohej qiellit të turbulluar nga retë e zymta.

Micanët ndërtonin tbanat e djegura, mbanin carrokët dhe punonin si thneglat që të krijonin mundësi, të çelnin shtegun për të jetuar si njerëz që mund të ecnin për së mbari. Nuk mund të prisnin diç më mirë nga krajli e mbreti, nga veçilët e tyre, aq më pak nga këmishazinjtë, të cilët nersenin krerët e çakërdisur të kullandrisnin pa i rënë në fije punës së mirëfilltë...

Dhe, Sadik Micani adhuronte natyrën - diellin që i jepte dritë hënës, e së bashku frymëzojnë dashurinë ndaj njerëzve, në mënyrë që syri të mësohet në dritë e filizat micaniane të mugullonin si gjelbërim pranveror. përpëlitej kah e mbara, por skaji nuk i shihej e tfilli ishte mjegulluar. Njerëzit mblidhnin mend për të kuptuar se nuk dilej nga vorbulli i mjerimit pa çelur zemren për të mirë. Dhe, dronin se pasojat mund të bëheshin shkak për një tragjedi të shëmtuar - të përgjakshme...

Në vazhden e luftës për ekzistencë farkonin fatin e vet, si mundësi e praktikë, duke shkrirë interesat dhe mundin që të përgëzonin hirin e fqinjësisë së mirë. Mirëpo, as uniteti nuk çthurrte dot prapështitë e dhunës, në grackën e së cilës theheshin kreje arnautët... ndërsa zuzarët shkrryeshin në pasuri e në

inJORancë.

Micanët bubërronin më të vetën: me do doke e zakone të përfillura me krenari dhe të ruajtura trimërisht, ashtu nën plisin e bardhë të zhlyer nga djersa e ballit të tymosur në blozën e oxhakut që tymon mbi pullazin e vet. Jetojnë në mënyrë të veçantë dhe rrezikojnë kryet e përkushtuar truallit të babait, gjuhës së nënës e sharteve të burrërisë; farkojnë nyjen e jetës - unitetin kombëtar, pa të cilin nuk do të kishte qetësi, as mirëkuptim që mund të kapërthente mendja e shëndoshë për gjallërim nën qiellin e vendlindjes, në mëmëdhe.

Shumë gjëra mund të mirren me mend, ashtu siç janë, ose mund të ishin: të mëdha ose të vogla, të përçudshme a të hieshme; por shtypja e sundesve bënte jetën burg, e kundërshtitë aq kryeneçe sa pengonin farkimin e fatit të lumtur në ambientin qarkor. Njerëzit e çkalluar nga mëkatet e tokës thurnin gardhin e oborrit me "krye në hu", muret i përforconim me eshtrat e kundërshtarit që arsyeja t'i ngjante trishtimit nga gjaku i derdhur në ledinë të zotit.

Shkatërroheshin e ngriteshin pjesë të botës, por njerëzimi nuk mund të bëhej "gogël" sipas trillit të më të fortit, as më të ligut, e aq më pak t'i nënshtrohej vullnetit të cilitdo sish. Dhe, Macanët kishin botën e vet, në të cilën secili realizon qëllimet ndjellamira, sipas sharteve të veta dhe mundësive që dhuron pranvera e jetës.

Dhe, sundimtarëve "u humbi rruga në oborr", pa turp për krimet, pa amanet për të bijtë...

- Amaneti nuk jepet "pa i shpërla durt"! - përkujtoi Micani.

- Se ka rëndësi jetësore ma pret mendja, por takati është i hollë për kapërthime të menjëhershme. - vërejti Rama.

- Mos u knoftë si mëdyshje, më thotë mendja, po ndjellë diçka si me t'u pasë lagë baroti. - meditoi Idrizi.

- Jo të kalonim si "nën strehë pa të rrokë pika"! - injoroi Baca.

Micani vazhdoi bisedën, në mënyrë që mos t'i rëndonte të bijtë përtej takatit, as mos të plogshtoheshin si gjumashë. Dhe, pas një pshertime, radhiti belbëzimet: Kemi një strehë me shumë kulla e votra të ndezura, pozllome e koliba; tri shpi lavrojnë me një pen kije, e bajnë cunga për zjarrin e pashuem. Kemi pesë a gjashtë dhi e dy-tri lopë kuqesha, një tubë dele pa ogiç dhe, një sharov qi s'gërzhitet për dy ujë. Kemi djelm që u prek kryet në tavan e kunorë i bëhen grykës së topit. Vashat dhe nusët tona, pa duvak, pa shami ua kalojnë djelmoshave për krenarinë e xhinsit dhe të vetën. Kemi edhe një kotec e dy

kosha, shtatë blojë miell e një mulli. Duqit i kemi pa treg, pa lidhje me "sheher", pa marrëveshje ndërmjetveti.

Edhe gjyshin e kemi pasë të hollë kah takati, por me një "gajret" kalonte tri vështirësi: kur i lypnin carrokët diçka për të njomë kafshatën, ua përkujtonte se "sheqerin e kishin nën gjuhë", kur i lypnin opinga në verë, u thoshte ç'ju duhen të mbathmet - mos po mërldhihi? Në dimër i trimëronte: "hajt se nuk u han gjarpëri! Kështu kalon dy stinë zbathur dhe me kore të thata. Madje, të bijtë e rritur i pyeti:

- Ti si e përballon të ftohtit?

- Vetë jam i nxehtë - era hyn këndeje e del andej...

- Hëë! E ti? - i drejtohet të ndërmjemit.

- Unë, të nxetit e kam në gacëkeqe: ose ma skuqin, ose ua ftohi...

- Qëndroni ashtu! Se vjen koha që sjell ngrohtësinë e zemrës.

Micanët qëndronin ashtu me shpirt ndër dhëmbë të papërfillur, pa kurrfarë kushtesh për jetesë: herë lenin pushkën në gardh, herë sopatën në zabel.

Dushmani prente e rjepte për së gjalli; në grihën e zullumit mprehte sakicën për t'i krasitur kur ishin pak e i kosiste kur shumoheshin. I ndrydhte në mënyrë që të kuptonin se ishin prodhim i punës, por "kujdesi" ndaj tyre kapërthehej me mëshirën e duarve të ngritura kah qielli, se toka rrënkonte nën thundrën e zaptuesit që ushtron dejtësinë e rendit: përçajë e sundo! Punëtorët e fshatarët i numëronte si "gja të gjalla", kurse të ashtuquajturës inteligjencë i hudhte hi syve. Lirinë e barazinë ia falte dreqit të mallkuar, pa çarë kokën për hakun, pa turp se kullandriste me frytet e punës, e cila nuk siguronte dy kafshatë goje, as nuk lënte teprica për mizatrolle.

Krimbat kaplonin tregun që ishte ëndërr e ëmbël për jetë të hidhët. Përkundër sulmeve më të ashpra dhe më shkatërruese, Micanët mbrojnë tbanat, punojnë tokën dhe punë e quajnë atëfarë lavre që i ngjanë gërvishtjes së tokës me thonj. Aty ndezin flakadanin e lirisë, në mënyrë që të kishte kuptim jeta që i përgjigjet prodhimit, mënyrës së organizimit dhe të drejtave micانية, ku fati matet me barazi e jeta me dritë.

Micani i këndonte lashtësisë - kohës së "gurit e të hekurit", stërhollonte urtësinë dhe ia mëveshte shartet e veta, i bëhej hise që shtynë rrjedha e kthesa në vazhden e praktikës që quhet "mësuese e jetës".

Zbriti nga thepat e Dukagjinit në Breg të Erenikut, ku kapërtheu truall të begatshëm për jetesë, hetoi se do të ishte edhe me nafakë; ashtu këmbadoras me dy gurë caktoi një shteg pa gardh, aq tokë sa i kapi bishti i syrit. Nga krahu i djathtë shënoi megjën e trojeve për katër hise të "një barku", për të bijtë ende të palindur...

I dha zor, si thonë dhe përtej takatit dhe, vërejti se po i shkonte puna mbarë. I lindën një djalë e një çikë, ende pa siguruar strehë, as mjete për jetesë të këndshme... ngriti mure, si gurë mbi gurë, thuri gardh si thupër pas thupre: herë të pakrasitura e herë të thurrura gërshetë. Ndërtoi edhe "shtëpinë e zjarrit" dhe, oxhakun që tymon.

Përforcoi kullën që t'u qëndronte sulmeve të shpeshta e të papritura; skaliste qoshe e mprehte strallin, përkundër motit të keq, ashtu guximshëm dhe, si u ka hije trojeve: fatbardha për vendlindjen, fatzeza për kokën - pasigurinë.

Tymi tfillak zbuloi shënjat e jetës dhe, shtonte kureshtjen e lakmuesve, të cilët ngushtonin rrethimin që të zgjërroheshin si të lëshuar dore, pa çmuar këmbënguljen, pa peshuar kokëfortësinë e Micanit që shestonte me sharte të veta.

Edhe gjallërim quante vazhden e jetës së përgazepshme, prej kah gllabëruesit shnuknin frytin pa ia bërë mundin, shterrnin hambarin e arat i lenin mbivade; tëhuajshin punëtorin që të bubërronte për kafshatë të gojës dhe predikonin marrëdhënie të rahatshme, si "ulu se nuk të han qeni" që ushqehet me mish njeriu e padroni i tij "me qumësht shpendi".

Gjyshi herak kishte murosuar një kodër, "ku bën dreqi ve", ngjitej thik përpyetë, gërvishte atë "grimë tokë" me thonj të leckosur dhe mbahej mos ta thente qafën në greminë.

Aso kohe, si shtëpi bujare kishte një kotec me pakës drithë që s'i mjaftonte as për stinën e dimrit; një mullar sanë, pak kashtë e dushk të tharë; dy-tri dhi që pillnin nga tre edha, një mushkë që nuk shtohej dot. Dhe, zonja e shtëpisë i lindi dy djelmë, e burri i fisnikës, për djalin në djep kërkonte nuse xhinsit që lind çdo vit nga dy bineq - lutej edhe për treneqë.

Prej gjithësa kishte mbajtur në mend i kujtohej se njëri prej djelmve si më herak, më së shumti gdhiehej e errej në odë të burrave dhe, ishte rryer me biseda të sterholluara e konflikte të kobshme. Ushtrohej për zgjidhje të drejtëpërdrejtë, ose tërthorazi, me hatër a me zor; por që shpërbleheshin sa një kalë shale,

një tufë dele ose një çiflig. I kishte hyrë në hatër dhe i shkonte përdorësh edhe "pleqërishtja" pa ia prerë mendja se thellonte jazin mes punës fizike e mendore. I ecte fjala e ajo sillte, si çdo tjetër veprim, të mira e të këqia. Por, lente fjalë të urta dhe, ndante pleqni që nuk harrohen dot.

Dhe, Sadik Micani pa mohuar qëllimin, pa mallkuar prejardhjen shfreu urrejtjen kundër shfrytëzuesve. Pushtuesit i mëshoi si ndërmjet drojës e guximit, pa hequr gishtin nga gacëkeqja. Me "të vetët" ende nuk i kishte qëruar hesapet, kurse për të dytët, s'do mend, i duhej një kapsollaçë për njëqind mortaja që t'ua kallte zjarrin mbi kryet e krisur, në mënyrë që tehu i ashpërsimit të mprehej në grihen e rezistencës popullore.

- Shpesh vërehen telashet me "të vetët", u dihet shkaku dhe mund t'u gjindet edhe ilaçi: por pse nuk zgjidhet enigma rreth besimit të ndërsjellë!?

- Edhe ne jemi hise e kohës biro, por ajo gjithnjë e gjithkund vetëm na ka shituar!

Tradhëtia dhe krimet e drejtpërdrejta dëshmojnë mjerueshëm: "nuk qanë zabel pse e pret sopata, por ankohet pse i ndihmon pyka"! Në shoqërinë sa për sy e faqe, me dyfytirësh e shybeli, njeriu s'e gjenë dot lidhjen e terësisë shoqërore. Pushtuesi majet në pellgun e ushujzave dhe imponon "mendje e sjellje" të dhelpëres bishtdjegur. Në marrëdhëniet shfrytëzuese, bashkë "me të vdekurin" mortja përbinë edhe varrmihësin, mbase "ai që ia bën gropën tjetrit bie vet në te".

Mrekullia fatzezë nusërohet si zanë vallzuese e shiton si shtrigë e urrejtur, për krimet mizore. E gjyshi çortonte të birin: t'i çelte sytë e t'i shpërvjelë krahët, se toka qelbet e qielli nuk përbin erën e keqe. Mjetet e dirigjuara gërshetojnë telat e mospërfilljes, në mënyrë që "robotit" nuk i merr kryet vesh për tru, as për shqelma; ndërsa micanët mësojnë sytë në dritën e oxhakut që tymon.

III

NËN HIJEN E MBRETIT

Micanët ishin tubuar në fise, e ato shndërroheshin në dofarë "Bashki Shoqërore", të cilat nuk bënin bërthamën e një shteti që bashkon të bijtë nën krahët e "Shqiponjës dykrenare". Prijatarët e tyre shestonin me shartet e veta; por kishin edhe huqe të ashpra dhe, jo si "të ujqve", të cilët sulmojnë xhinsin micanian, e në tollovi hanë edhe këlyshët e vet.

- Shpesh vërehen telashe me "të vetët", u dihet shkaku dhe mund t'u gjindet edhe ilaçi...

- Një zog politikani - politikaxhi - që "hyn me dhëmbë e mbanë me këmbë" kishte tradhtuar Prijatorin, të cilit nuk mund t'i dilte kush ballë për ballë.

Dhe, kaçakët e lirisë kishin dalë në mal nga zori, si "Ja vdekje - Ja liri"! Edhe Micani që gëzonte përkrahjen e xhinsit të paepur do të qëndrojë ashtu me aq fyshekë sa barte në rrethatoren dyrendshe, pa gjetur lidhjen me terësinë kombëtare, pa shtetin përkatëse.

Në atë dimër të zi... meshkujt e shtëpisë shkojnë në mal për të prerë dru... atje i zë roja. Këpusin lakun, lënë qetë në kular... magjetorja me brum në dorë rrokë djepin... bualli i pastërme del prej ahrit me leqe nëpërkëmbë - merr fushën në sy. I zoti i shtëpisë ngarkon carrokët kraheqafë dhe, mësynë shtegun... diku larg, pa gjë pas shpirti, nën strehë të miqëve... zë vend dhe, dalë nga dalë bëhet hise e qëndresës që dridh malet për ta marrë vesh fusha, se u është prishur stroullli Petritave që luftojnë për t'i shpëtuar çfarosjes.

Ndërkaq, në pazarllëqet me të mëdhajt, Jugoviqët ngulin gurët e kufirit dhe shtrijnë zullumin, mbase me përkrahjen e PARËSISË dhe të Evropës Krajli i tri mbretërive dhe Zogolli bëjnë marrëveshje gjysmë të përfushtë, por tejet të përdreqshme... formohet "Zona Neutrale" - varri i kaçakëve: arbanët mbesin raje, në mënyrë që për Lartmadhërinë e Tij ajo nuk çon kantar... Zort e ka deri t'ua këput kryet kaçakëve. Mandej, as lëkura e rajes nuk bën para...

Sllavojës i vyen toka - kjo e trullit tonë, - rrëfente Micani dhe vazhdon: kapërceva pritën e dy armiqëve... cilido të më vriste, në atë çast do të vritej nga tjetri, për të larë turpin e vet. Kësi shteku

sprovova se miku i armikut tim nuk është gjithmonë edhe armik imi, mbase "gjaku nuk është ujë". Gjaku kërkon gjak dhe shuhet me fikje. Vetëm falja - pajtimi i gjakut fisnikëron urtësinë micaniane, sidomos para Kushtrimit për çlirimin kombëtar.

Ç'andej zjarri ngroh urëzat e oxhakut micanian. I frynë murlani i veriut, e përflakë zhegu i jugut. Tymi harkon truallin lavdi. Aty shkryhet çakalli - ngreh grackat e vëllavrasjes, duke ndërthurrur leqet me dredhë të kurrizit. Dhe, marrin krye pushtetmbajtësit. Ata që shpërblejnë krimin, si në lojën me fat, si mjer ai që nuk mbanë fatin në duar të veta, për çka nuk ka as ngushllim kurrfare. Mashtresit vlojnë si krimbat; shtohen ushujzat gjakpirëse. Ndërsa Micani ëndrron zgjuar, e sytë i erren nga uria. Eshttrat e të parëve i bëjnë dritë fosfori që t'u tregojë udhëtarëve se atypari ka arbër, të cilët sot e kësaj dite trajtohen pasardhës të ilirëve dhe ndryshe nga të tjerët.

Nëpër mot të brishtë me të reshura dhe fortunë që thanë drurin e djeg tokën, zullumi zgjat, ashtu për të zi. Motet ndërrohen në shekuj e brezritë bartin zgjedhën e robërisë, peshën e nënçmimit, të shtypjes e të dhunës, përkundër qëndresës që gjason me pikën e vazhdueshme që shpon gurin. Dhe, Micanit sa herë kthehet nga ndonjë qëndresë me sulm të furishëm i merrej si ringjallje e shpresës; ripërtrirje e forcave lëvizëse që mbajnë gjallë bërthamen e ekzistencës - besimin se Micanët kurrë nuk thehen për t'u shuar shqim.

Tymi tfillak zbulonte shënjat e jetës; shtonte kureshtjen e lakmuesve, të cilët ngushtonin rrethimin që të zgjeroheshin si në shtyrje kush zaptonte më shumë, pa çmuar këmbënguljen, pa peshuar kokëfortësinë e Micanëve që shestojnë sipas besës, nderit e burrërisë dhe, pajtohen më lehtë se mendonte kureshtari. Megjithatë, pas çdo pajtimi apo "amnestie shtetërore", Krajli nxiti zullumin për ta shfryer ligështinë: të falurit i burgos dhe i vret ashtu mizorisht; fshatrat me njerëz të gjallë i digjte, kurse pas më të shkathtëve lëshon ndjekjen, si në gjah. Gjuetia ndaj të nëpërkëmburve i ishte më e hareshme, mbase instinkti përdhos arsyen...

- Kaçakët as nuk i kërkonin ndjesë Satrapit, as nuk guxonte kush t'i pyeste kah nxirrnin mjete për jetesë. I mbanin të vetët - fisi arbëror. Përkundrazi, kur i shkonte Micanit buza n'gaz... mos i nënqesh me ironi, se të bëhet vonë për kusuritje. - Mallëngjyeshëm tregonte Baca. Mbase Babi besonte që nuk do të ishte zhgënjim nëse zgjat zhagitja kah rrafshi, ku shartohet murrizi për fryte të buta. Aty Micanët do t'ia shkurtonin bishtin belasë, si "një rrugë e dy punë". Micanët e dinin se "po e lëshove sllavojsin për derë të qet nga dritarja"; terr të bëhet kah të shohin sytë; ment të mirren ku të shkel këmba - midis rrafshit then qafën - jeta të bëhet shkallë pa përpjetëz, shteg pa dritë... gjallëria merr tatpjetën - e përbinë lufta...

- Misionari i fodullit hulumton shpellat që të nxirr mitin, si pluhur për sytë gjumashë.

- Kaçaku i lirisë, përkundrazi nuk duron thundrën shtypëse - zdralin e injorancës...

- Po, more! sikur të mos tajiste plaga që pjellë përçarjen për të qenë mashtrimi politikisht i arsyeshëm, mu si "ik prej pike e bie në glacë".

Pushtuesi nuk zoritej se i shpërthente rrethimin Micani i tradhtuar; por brengoset si t'i zë në kurth Micanët, në mënyrë që t'ua lehtësojë vuajtjet me plumb, ose në litar... megjithatë Micani nuk ankohej se ia ka zënë rrota bishtin, veç pse e shtini në bigë!?

Sa herë ua çeli zemrën sllavojsëve ata ia shkelnin syrin hjeksit... mandej i rrudhnin gisht gacëkeqes - bënin krimin.

Fundja, ne jemi shumë dhe shumë shpejt shtohemi në truallin tonë. Jashtë tij dalim të rralluar: disa i terë shkretira, ca i sos murtaja e të tjerët regjen tjetërfare. Plangçorët i qëndrojnë motit që ka forcën e shekullit... - tregonte Micani duke vazhduar: pahiri dëgjova fqin e mikut, te i cili kisha ra në konak... i thoshte tjetrit përtej gardhit të oborrit: Shihi një herë, edhe kanë ikur, si "bisht për lug" edhe shesin salltanet si Kaçak të Parë! E vetë bëra sikur s'dëgjova, heshtasi hyra brenda, pa çelur gojën. Por, ndava mendjen: mos të lyp, as të pranoja gjësendi prej asaj shtëpie, meqë kjo rrethinë më përket mua dhe t'zotit të shtëpisë mikpritëse. Megjithatë, pas pak ditësh i penduari më kishte kërkuar dhe, më vonë u takuam krye rrugës...

- A mundesh m'u ndalë pakëz, se kam dy-tri fjalë - një dert!?

- Dy-tri fjalë!? Më tingëlloi ashpër. Por, "një dert" - m'i dridhi telat e zemrës. Të gjithë jemi të mbushur me halle, brenga e barrë të rënda. Por nuk isha i vendosur - pohon Micani... as të ndalesha, as të ecja, sikur mos t'ia dija dertin: mund të më ngarkonte me diçka që do t'ua kalojë halleve të mia, aq më keq t'ma merrte se nuk dua të flas me te - do të ofendohej. Ndërmjet nesh s'guxon të hyjë kurrfarë dreqi që do të pillte sherr, a "prite zot" ndonjë ligështi. Iu ktheva ibretit: Ani...hajde! Thuamë çfarë halli ke që të ndalem në këtë kohë!?

- Tash sa ditë kurrkush s'më vjen në shtëpi, as nuk marrin gjësend prej meje... po dyshoj edhe pa hak. Nuk mundem unë veças të tjerëve. Si pa krahë, pa krye...

- Unë nuk shoh nëpër terr, as nuk dëgjoj përtej gardhit. Nëse të flenë në hatër ta ndihmosh Lëvizjen - mos zë n'thua në njerëzit që nuk i njeh... jepi pakëz tehir që t'i bluaje sendet më me dorë në zemër. Se mendja merr përpyetë, nëse nuk shtrohet puna për rrafsh. "Prite zot" nëse hasë në ndonjë "taksiratli" që

merr kryet nënsjetull.

- Jo, bre burrë... veç po i bie shkurt. Sa të jeshë mysafir i Delisë e të zgjërohet Lëvizja - më kini me vete, si gjithë të tjerët. Çka të falë Zoti për mua është edhe e juaja. Për tuajtë hambari im nuk ka derë...

- Na qoftë për hajr!

- Ashtu qoftë! Të paqim për nder! - iu bë qejfi Micanit.

Edhe Lëvizja zgjërohej, por ne merrnim frymë më për gazepi. Si për inat të zezat shtoheshin çdo ditë e më tepër. Numri i kaçakëve që bartnin edhe familjet, ashtu nëpër këmbë, pa strehë, pa ushqim, sall rëndonin gjendjen edhe ashtu të vështirësuar, në një rreth të ngushtë të quajtur "Zona Neutrale", në të cilën kaluronin gjithë të mallkuarët dhe të lavdishmit - trimat me fletë - kaçakët që hanë çelik me dhëmbë; të pashëm me t'i marrë sytë dhe të sjellshëm, sikur secili të ishte zot shtëpie. Secili më i gaçëm të lente kryet për nderin dhe për dashurinë e mëmëdheut...

I dilnin zot lirisë aq krenarë dhe të paepur, përkundër forcash shumëfish më të mëdha e shumë mizore.

Përkundër mortjes që u sillej mbi krye ecnin pranë varrit të çelur... në truallin e Dukagjinit, ku vlonin kaçakët si në zgjua të bletës, ashtu të rrethekuar në torishtën e quajtur "Zona Neutrale".

Megjithatë, Micani duke përgëdhelur të bijtë - çapkënt i përqueshte: "këta e kanë syrin si dhija në dushk"... e vetë lënte TUFËN e deleve, të cilave u printe oqiçi me kambanën e mbështjellur në bashkën e paqethur, ashtu zhag përtokë, e dukej se po ecën e tërë tufa një copet.

2.

Një fuqi shtypëse shtyn e ngreh, duke kullandrisur me xhinsin tjetërfare, pa mirëkuptim për marrëveshje, pa harmoni fqinjësore. Atje lidhen vargmalet majëbardha, e acari dridh zemrën e varfanjakëve të uritur, të cilët zbathur shkelin mbi arin e trojeve arbërore - Rrafshlartën e Kosovës, ashtu pa qit dorë mbi krye, pa i shpëtuar thumbit - kthetrave të Kuçedrës Zaptuese. Atje zhgrehet reja - rrufeja mizore; plumbi shiton arbanët, e shpagimi përbin djersë e gjak, kurse mërgimi thith lulën e jetës; sharton kryet për rritë tjetërfare. Kaçakët bartin gjithë atë takëm kaba: armë kalibrash e modelesh të ndryshme, të blera e të falura; të grabitura nga duart e zaptuesit... bartin veshje kombëtare: jelek me

sumbulla, mitan të mëndafshtë e këmishë me tire, tirq zhguni me shumë gajtana e shokë të larme;
opinga të thurrura me rrjete që ia kalojnë fabrikës, xhamadan e xhurdi mbi krahërorin e gjërë si shpat
shullani, stolisur me qystek e sahat për lakmi... edhe Ora e maleve përruron një Bajrak ndër bajraqe...

N'ashkla baba u thërmue,

N'atë kokë nana u përbe -

U bë ashkël, por s'u gjujzue!

Një hise kaçake thithte terrin e së përditshmës, në të cilën avullohet vesa e agut që zbut qiellin dhe
egërsirat e tokës. Por, mu aty dushmani përforcon rrethimin që shpërthimi të ishte më i përgjakshëm.

Dhe, më kujtohet im atë, i cili aso kohe nuk lutej, as nuk ankohej që të mos i përshpirtej askujt. Gjyqin
e bënte vetë... Kur ia qëllonte e quanin të mençur, nëse shitonte - trim dhe, në të kundërtën vetë
paguante haraçin... nuk fajsonte askend, as nuk pendohej për asgjë. Lëviz, a ndërron vend fluturimthi,
si "ku do rafsha mos u vrafsha"!

Në udhëkryqet e kacafytjeve, pa dalë në va, iu ngjit forcave përparimtare, si nën hije të mbretit, pa
hetuar se "Kurora Mbretërore" nuk i zënte majë mëmëdheut që prej lumturinë nga të bijtë...

Ndërkaq, dy djelmosha shtalba të pasprovuar ngatërrohen në leqet e dyshimit - bien viktimë nga droja,
se krimin mund ta bënte Kryekaçaku më i mllefosur ndaj hafijes... Dy gurë varri për një të shtime.

Tërkuza do të mbështillej e stërhollohej më shumë dhe më për të zi... deri në vëllavrasje mes fiseve e
bajraqeve, sikur të mos rrezikoheshin burrat që s'lënë shibla pas veti.

Në kushte e rrethana të robërimit, të gjithë ecnin buzë varrit, ku zihej tragjedia kombëtare. Ajo siç
thuhet në gjuhën tonë: nuk njeh presje, as pikë... nuk ças thojza, as miklime - niset dardalec e
rrokulliset rrungajë që mbush Luginën, zën gryka e shtigje. Përplasjet në Qafëmale... ushton bjeshka e
fusha gjëmon. Çohet në këmbë i madh e i vogël, ashtu përballë fortunës që çel varre të reja - shiton
trungun me degë e gjethe. Dhe, pse t'i gëzoheshim agimit pa nafakë!? Kur muzgu erret aq i zymtë e dita
e përgjakshme! Nata plle lind krimba... shëmtton sofren, në mënyrë që të mos shtrohet për të mirë, për
bijtë e shituar, sikur Zoti t'i çante fuarët prej nesh...

E babai fliste për dy mbretër që premtinin të këndshmen e rrëmbenin të dhimshmen, duke

rrumbullaksuar hallet, në mënyrë që t'i qitnin fare kaçakët, para se të çel pranvera, pa përfillë brazën e gjallërimit. Do t'ua mbyllnin shtegun e lëmës, pa u zënë majë mullarëve, pa mbushur hambarin. Megjithatë Micanët duke toleruar "ndrydhjet e lehta, ia lenin te huan mbarë" rrjedhës së fundrrinave të pushtetit sundues që çante trungun, si copëtohet cungu i drurve...

Reja e zezë

reshte brymën -

paskaj i blojës pa ujem.

- Çou krahëthatë! Se na paskan rrethua.

- Jo, bre! Është lajmtari, mortja...

Edhe sikur të mos rrinim haru dushmani shtrëngonte rrethimin: tri taborre, dy katana e një top malor... mund t'i dalin e t'i teprojnë jo një katundi, veç edhe nahijes.

Kështu, si në fund të pusit, në rrugë e në mal, Micanët pa gjallëri, pa përkrahje kurrfare bënëin ballë me dërrasë të gjoksit, siç thotë Gjyshi: së pari na marrin me skamje, si mbiell e mos korr; prej në bagëtinë dhe "kiet e lavres"; djegin e pjekin për së gjalli. Burgosin meshskujt për t'i shafitur në varr; na përzënë nga trojet tona që të na zhduknin edhe nga nënqielli i vendlindjes: Nëna arbëreshë të mos përkund djep që përtrinë xhinsin micanian.

- Po kurdiset kurthi i luajve... e përditshmja e përgazepshme turbullon qiellin për të qenë më e zezë toka. Djalli kullandris me të gjallët e nëpërkëmbur. Të mos ndihej hiri i shejtit, veç dinakria e të malluarëve. Krajli i plotfuqishëm, me ushtrinë shtypëse ushtron pushtetin ushtarak mbi trojet arbërore. Ana tjetër - KAÇAKËT - nënkuptonin se heqja dorë nga Lëvizja kaçake është baras me vetëvrasjen që do të humbje shqim. Mbase pushtuesi "më përmbledhtas" thirret në miqësi e kurdis tradhtinë vdekjepruese. Premton rregullimin shtetëror, e organizon çfarosjen e xhinsit tim.

- Kështu e ka i forti...

- Mos rafsh në dorë të armikut që mbështet forcën në ligështi!

Dihet mirëfillit, posa t'i thehet krahu ortakut - thjeshtri çon krye, për të qenë i pari. Lakmon edhe hisen

pa hise; nersen bashibuzukët të prapështojnë në emër të tij; premtan qetësinë, si heshtje e dhunshme, e mëlton farën e egjres në "Fondin e tokës" së ruajtur për kolonët... arat e zabelet e arbanëve ia falë dreqit, në mënyrë që të mos mbijë ngalli, as të rritet tromak në arat micaniane. Në ato troje bën çarmatosjen e arbanëve, kurse të vetët i mbështill në pancir... lëvron varrezat e lashta, e bukës i vjen era mejt. Ngreh shtatore të larta përkrah kambanareve, e vendos pushtetin e dhunës, si "vetë vendos - vetë vulos", pa dhimtën e bashkëvendasve, "pa ujë në sy" të vet.

- Tjetër hise, as nafakë nuk ka kah flitet "gjuha e zotit"...

- Kufiri i pehrizit shthurret me sosjen e shfrytëzimit të njeriut, kurse qëndresa kombëtare vazhdon të rritet deri në shkallën e përsosjes që quhet liri e pavarësi. Mirëpo pushtuesi copëton skajet që të përbijë edhe midisin.

Dy satrapë megjithatë ia krehin mjekrrën njëri tjetrit: Mbreti dhe Krajli, nga të cilët njëri ngul thonjt në mbretërinë krahthatë e shkurton si në cung të druve, kurse tjetri - krajlziu, si mbret i tri krajlive, të vetën po e zgjeron me trojet tona. He, iu shoftë nami! Si mund t'i gëzohet shpërblimit pa hak!? Emron veçilin - çatip i rafinuar, derbeter që kullandris me dy hise: një e mbështie si karem për mashtrim, kurse tjetrën ia dhuron padronit që merr pa llogari i bëhet qejfi që ka çatip të mirë...

Ndërkaq, Micanin e prek sëmundja e diellit që nuk nxenë njësoj. Kryeshkalla i rrokotelet në kraterin e djersitur: luftrave u hyn shytas, por guximshëm mësynë prita e shpërthen rrethime...

Shlyen një hise të huqeve, por mbetet në mëshirën e hyqymetit, siç thuhet: yti me ë grrith është më mirë se me të lëmuar i huaji... bungaja thellohet, e malet i mbulon bora. Kaçakët lëvizin si përfushë, sikur t'i ngacmonin sllavojsit për mejdan më të përgjakshëm, ashtu si "jazi e qëndisur në ballë"!

Vazhdon terrori: gjak e varre... njerëzia shndërrohet në instinkt shtazarak të pushtuesit që ka humbur arsyen. Ka marrë krye urrejtja që i mallkuari të merr shpërblimin - tokën e premtuar!?

Dushmani, nëpërmjet të luciferit mpreh pykën dhe ndërthurë leqet e përmortshme... e im atë pyeste: Kush e bëri këtë shëmtim?!

Pa dhënë tehir sllavojsit i mëshojnë tokës, a s'merr vesh dielli që nuk nxenë njësoj... Vrasin Kryekaçakun që do ta kthente shkatërrimi në fitore; lëshojnë poterën pas Petritave, mu si ta ndiqnin djallin... e vaji e ofshama pushtojnë tokë e qiell:

*Më fal or baba,
për gurin e pagëdhendur
mbi varrin tënd skllotë...*

*Lot guri derdhnim
trualli e ne atëbotë!*

Kaçakët të zënë ngusht i çojnë fjalë mikut të tyre të njohur për trimëri: "Merre kutin e hajde shpejt?! Por, trimi i kohës edhe vetë i zënë në grackë, ashtu pikëllueshëm - shkurt e trup - përgjigjet: te na ashtë zhgardhnue gllavina me gjithë spica...

Mbet përkujtimi që Gjyshi i kishte thënë babait, se mjeshtri i pykës i bëhet "pe për gëzof" dushmanit. Por, babai e merr për asgjë... ndërsa bajoneta shpërthen vrimën sa Bjeshkët e Nemuna, mbase "Ujku ndërron qimen e jo vesin".

Djelmoshat e Berishës i fryjnë zjarrit të lirisë, ndezin rrufenë edhe im atë, në luftën kundër Sulltanit kishte marrë një plumb tejprtej veshit, kurse nën hijen e mbretit, të vetët ia shituan një djalë - krahun e djathtë...

E, ai mbron vetën edhe mbretin. Megjithatë mbreti dhe veçilët e zhveshin nga fuqia e shquar, duke ia brejtur takatin dhe krenarinë që bëjnë fuqinë e pathyeshme... Rrëmuja e mospërfilljes e shtyjnë kah përpëlitet për kafshatën e carrokëve...

- Neni i lidhur keq vret si guraleci në të mbathme.

- Ikja si shpëtim dhe, mbështetja në të mëdhajt bëjnë strehë, por i strehuari nën pullaz të mbretit nuk qet dorë mbi krye...

Ndërkaq, Micanit i vinë tre mysafirë të zgjedhur si me gisht, të thyer dhe të sjellshëm:

Njëri lartëson Micanin, në mënyrë që t'i dalë në pah shërbimi i kushtuar vatanit, mbase kishte vepruar si ndrynë fjalën e humb çelsin.

Edhe tjetri shprehu miradi ndaj Micanit dhe këshilloi miq e dashamirë që të kryejnë punë të hijshme dhe të guximshëm, pa gajlen e shpagimit, pa iu përkulur të padhimshmit.

Ndërsa i treti zë të lavdërohet: Unë me shokë vetëm lënurim lesh për shputa, e dredhim dredhë për gogishte!

Micani i urtë përbinë ironinë dhe, i drejtohet të birit:

- Çka po ëndrron bir-o?! Ktheu për së mbari...

- Po, more! Qysh jo... - reagoi djaloshi bukur trashamançe dhe vazhdoi: ekziston një "përpjekje" e përvjedhur nga Projekti i njëj kooperuesi të fuqishëm, i cili meremetoj edhe gjallërinë tonë që me gisht të vogël e çon, jo në këmbë të veta, por në dreq të mallkuar.

3.

Mrekullia e quajtur Lëvizje kaçake, si fenomen shoqëror ngjalli shpresë dhe huti në rrjedhat e ngjarjeve më vendimtare: shpresë për të fituar lirinë dhe, huti që njerëzit e shkathhtë i ngadalsonte... i mëdyshi mu para shtegut. dhe, Micani u gjind më keq se në udhëkryqen ndërmjet gjallërimit e vdekjes, kurse "Zonës Neutrale" i shtrëngoheshin rrathët më pëfushë. Gracka e kurdisur kundër kaçakëve nënkupton rrëzbitjen e qëndresës gjithëpopullore - shpartallimin e Lëvizjes me qëllim që kaçakët të mos çonin krye kurrëmë...

Në rrethana të tilla dilemë enigmatike u bë gjallërimi nën hijen e mbretit, nga sundimi i të cilit pak kujt nuk i binte terr sysh. Hutia shtynë në rrugë pa rrugë. Edhe ai hyri "në shërbim" që t'i ushqente carrokët dhe, të barte armën, e cila e trimëronte të mos lutej, as të ankohej, ndoshta duke shpresuar se vetëgjyqësia do ta ndihmojë t'u binte më shkurt tërthoreve që çojnë në shteg të dritës.

Dështimet në praktikën jetësore do të ndikojnë që Micani të ecën krahas prijatarëve të lëvizjes dhe të sunduesit, ashtu me hapa të pasigurtë, si dhe me carrokë nëpërkëmbë. Por, i zënë në bigë... Brinoçët e fryr nga mllefi i urrejtjes do t'ia heqin një dredhë në kurriz. Ia bëjnë disa lajthitje dhe, kurdisin leqe, për çka mund t'i vijë keq njeriut.

Prijatari kandidat për mbret, në një rast kritik ishte betuar në besë të Zotit, se do ta përkrahte gjatë tërë jetës:

- Do t'u japim çka t'u dojë zemra, me kusht që të hiqni dorë nga Lëvizja kaçake, - lëshoi grepin veçili.

- Thuaj Lartmadhërisë së Tij që këso dhurate na ka premtuar edhe Krajli i tri mbretërive. Por, ne e dimë saktë se atij i intereson vetëm mjedisi jetësor, ku përkundet djepi i Petritave kosovarë...

Dhe, të mos thotë kush se ëndrra nuk shpjegohet sprapthi!? E Sadik Micani qëndronte si pyrg mes konfrontimeve të përgjakshme: herë bëhet si gurë kufiri, në të cilin zënë n'thua kundërshtarët, herë e shiton hakmarrja e kobshme, edhe në llogari të tjerëve. Urtësinë, besën e nderin e përdhoste injoranca, kurse interesat dhe mllefi farkoheshin nga urrejtja që kurdis grackat më fatzeza - tragjedi jetësore:

Tre djelmosha, secili më i pashëm dhe më i guximshëm se shoqi, të prirë nga hjeksi, ia vrasin djalin burrë që po prente dru në zabelin qafë shtëpisë...

Me të krisur tri pushkë, si për një flakë - rrufeja vret në zemër të Micanit - bima e zemrës shtrihet vdekur përreth me dushk e bar të gjelbëruar. Sadik Micani, si ari i plagosur nxjerr nga brezi "dhetshën turke" dhe jep kushtrimin... lëshohet potera ngjit pas tij. E, ai nxiton në drejtim të malit kah kishin krisur pushkët e mortjes së shëmtuar. Vrap i ndjekjes soset në Zabelin përreth me gurishtë, mu në afërsi të Kufirit të Shtetit që u kishte premtuar kthim dhe jetesë të sigurtë gjaksorëve të mashtruar.

Pesë jetëshkurtër, ndër të cilët tre dorasë, e dy viktima nuk arritën t'i shpëtojnë vdekjes: tradhëti e ndjekje... atyre që u afrohej dielli - ua ftoh pejt vdekja; të tjerëve që mund t'i iknin mortjes u largohej dielli - i shitoi "hëna e gjakut"...

Tragjika e të shpërngulurve është e gjatë dhe e kurdisur, si "fat i zi i trojeve të cunguara" mu si copëtohet Cungu i Druve, për të zbutur acarin e dimrit të zi... ndërsa madhëria e varrimit ia kalon t'PAMES së përmortshme, ku qajnë burrat si foshnje të mitura...

- Qëndro, qëndro"! - bëhej mallëngjyeshëm kryeshëndoshja.

- Ngushllimet tona...

Një plak, pakëz më i largët dhe i hollë kah takati... kishte thirrë me zë bukur të dalluar: ngushllime e rahmet... për djalin dhe për vëllazërinë... krijoi qetësi që të ndiqej rendi...

- Burrat po na japin gajret, - përgjegji Micani me dorë në zemër e shikim miradie.

- Dekë e rëndë! Por, burrëria e hijeshon. - Ndërhyri njëfarë musteqoshi syshkyer, si t'i shkrepnin gaca... dhe i përmbajtur...

Tashmë, e pamja ishte zgjëruar: Oda s'i zënte burrat, as bahqja që rrethekon hisen e tri shtëpive pa mexhë po bëhej e vogël për ngushllimin e mënershëm...

- Ne u mësuam me të Pame... zullumi s'po na ndalet... por të zezat nuk harrohen dot. - Përkrahu njëri nga të pranishmit.

- Këto janë sprova të rënda...

- Burrat kalojnë nën strehë e nuk i kap pika. - Ia lëshoi ca si më thellë pleqnari që nuk donte t'i shkojë huq...

- Kështu e ka jeta që zgjatet si "ik e ndiq"!

- Po, veç kësi shtegu, u thyem ndërmjetveti. - Ndërhyri Micani, në mënyrë që e pamja të mos merrte tjetër kahje; sepse të keqes mes veti i gjendet ilaçi.

Grackat e kurdisura me leqe dredhësh të nxjerrura nga kurrizi rrallë janë zhgrehur pa gjak e gjëmë të përmortshme. Njësoj të shëmtueshme ishin thikat pas shpine që kanë shitua trima me fletë, Kryekaçakë zëmëdhaj, tribunë e pleqnarë, prijatarë - bimë e zemrës, për të cilët derdhnim lot guri. Mbase i ligu kënaqet në fatkeqësinë e tjetrit, e vegjëlja paguan haraçin.

* * *

Sllavizmi i Kuq dhe Nacionalshovinizmi i Zi ngjallin të vdekurin e nëpërkëmbin të gjallët. Në lojën e tyre djalli dhe shëjti ndërrojnë rolet: Kryedjalli mbledh qoftalargët që t'u jepte "ders"... por harron mananë për t'i shpërndarë... Ata lozin lojën e vet... e bëjnë përdreq kallauzin.

Shëjti, duke parë ç'ndodhi ndanë mendjen të durojë - ndrydhi mosdurimin dhe e quajti urtësi.

- Bir-o! Herët a vonë duhet të ndahi nga "qoftalargu" që u ka hyrë nën lëkurë dhe s'dini ç'u ka gjetur!? - vërejti njëri.

Hetova se edhe ata që ikin për t'i shpëtuar dhunës doemos bien në lak të pushtetmbajtësit. Ai ua lehtëson vuajtjet me plumb apo në litar...

I droja fantazmës që thellon humnerën - ngadalëson hapat, ashtu me shpresë të thyer. Megjithatë qëndrimi këmbëngulës i babait, si durim i paepur na nxiste që më parë të pranonim vdekjen se t'i nënshtroheshim fatit të zi. Mirëpo, nën tehun e urrejtyes, dhelpëra dinake vriste me bisht të syrit, ujku copëtonte për shëmtim...

Pushtuesi ushtron dhunën, në mënyrë që me forcën e armëve t'i mposhtë Kaçakët, kurse me dinakëri helmon të rinjtë naivë deri në shkallën që t'i tretnin pleqtë, mbase dy breznitë i bëheshin therrë në sy.

Sprasmi, Mëkëmbësi urdhëron Krerët e mbetur t'ia mbaronin një zinxhir prej zalli, ose do t'ua hiqte kryet!

Të nëpërkëmburit që kishin tretur baballarët, si të panevojshëm ashtu të dëshpëruar humbën pusullën... Por, njëri nga të drojturit zbuloi t'atin e mëshehur diku në thellësi të pyllit...

Ai këshilloi të pranishmit të kërkonin nga sundimtari MOSTREN që t'ia mbaronin zinxhirin sipas qejfit.

Edhe mbreti hyri në lojë, si bretkosa, e cila duke parë buallin që mbathej me patkoj - çon këmbën - ta mbathnin edhe ate!? Por,, nallbani mjeshtër i zanatit, si më nënqeshje i thotë: Ti, moj e gjorë, s'ke thundra për kësi patkojsh...

Mbreti jonë megjithatë, ngritet në qiell, e sharron në tokë - shkëpurdhë rreth e për qark dhe thellon humnerën e mjerimit - varros edhe mbretërinë. Mbase ishte për të qenë i pashëm dhe, orator i zjarrtë që mund t'ia shti flakën... por kush do ta shuaj zjarrin dhe skamjen njëherazi!?

Pikat pyetëse dhe çuditsja ndërrojnë vendin sipas nevojës: Pena shkruan çka don i zoti, kurse Kuvendin e zgjedh populli sipas vullnetit të lirë, mundësisht... por mbretin kush e ndërron?!

Babai më thote, se Gjyshi e kishte këshilluar: "Kur heton se je në fund të pusit shfaqet dëshira t'i dilet në krye... Por, kur mbahesh se qëndron në Kodër të Diellit - zgjoui mos të rrokullisesh në greminën që s'ka fund, as maje - gjëje vetë çelësin e shtegut të dritës".

Natyrisht, populli sprovohet në mëdyshjet e jetës së përgazepshme, zihet në lëngun e vet dhe dergjet në zjarr të ferrit...

Por, eshtrat e PETRITAVE shndrisin si fosfor i ndezur që shpërthen dritë nga plasaritjet e varrit të rrafshuar.

Ç'sy e sheh atë dritë magjike?! Çfarë mrekullie çon në këmbë forcat lëvizëse që formësojnë UNITETIN KOMBËTAR?!

- Ne e njohim Mbretin si zog shqiptari... vetëm i lutem që të na ndihmojë... nuk mund t'ia tërheqim vërejtjen: të bëjë... apo të mos bëjë... sepse mund t'i thotë mendja ta rrotullojë tërthorazi, ose edhe anasjelltas...

- Po, more! Gjithë atë tollovi me hile e vrasje e bëri për Fron, kurse Micanët i zhagit dushmani në mëshirën e fatit... mbreti nxiton ta arrijë fitoren që pastaj t'ua lehtësojë brengat përkrahësve, si "idare masllahati"... Dhe, dashamirët në shenjë mirënjohjeje do ta fitonin besimin e Lartmadhërisë së Tij Mbretit të plotfuqishëm, para se t'ia zënte majë shtetit...

Po... trualli ka kuptim më të gjerë se vatra e oxhakut që tymon, por më të ngushtë se MËMËDHEU që përfshinë trojet arbërore. Dhe, mbretëria gjithashtu rrethekon troje, të cilat i ka zënë përfundi Lartmadhëria e Tij Mbreti.

Andaj mes popullit e mbretit gjithnjë fryhet inati. Nëse mbreti nuk i bëhet kurban atdheut, le të shkojë nezer për NATË TË MADHE!

IV

MËKATET E TOKËS

1.

"Si është vendi bëhet kuvendi" kishte thënë Micani dhe, fjalën e tij nuk e luante topi. Fjalën pa rënd nuk e duronte vendi, por s'kishte KUVEND që t'i dilte zot. E, Micanët sprovonin takatin kundër zaptuesve që i mëshoni troç, si të mos kishin krye, as këmba mos t'u shkelte për tokë.

Të nënshtuarit, veçanërisht Micanët, vriteshin si karkaleccat që dëmtojnë fushën. Por arbanët nuk ishin aq të "rahatshëm", mbase xhandarëve "ua epnin veshët në dorë" edhe pse merrnin shpagimin e të mallkuarit. Dhuna ndrydhte e varfëria brente vegjëlinë.

Sunduesi i zhytur në mëkate zhagitej sikur t'i kishte ditët të numëruara: në gjol ushqehen ushujza e gjarpinj, kurse monarkët dhe xhelatët lëurnin popullsinë e gjorë, si shllungat në gërhërë; shuknin si "në lëkurë të coftë".

- Micanët shartonin fatin me "grykë të pushkës", rrjedhat e ngjarjeve i brumosnin me gjak; i binin shyt gjolit e kallnin shullanin.

Mllefi i urrejtjes shpërthente me dhunën që mëtrasej nga ndryshku i moteve, përkundër ligjesisë e mirëqenies, për të cilat rrënkonin të nëpërkëmbur e, hakmarrja lahej me gjak. Por, Micanët nuk friksoheshin nëse ua pret rrugën "macja e zezë". Gjallëronin pa mbjellur në ajam, pa korrë bukën e motmotit. Sa sulme të çfrenuara thenin, aq Micani zënin hendekun, pa gjyq, pa dëshmitarë.

Erreshin e gëdhiheshin si "ik e ndiq", por ndanin kafshatën dhe diellin me të afërmit, për të gëzuar jetën dhe trojet e babait, i cili përkujtonte një thënie të dhimshme: "tonët marrin vesh mbasi t'u thehet kerri", e atëherë bëhet vonë që t'i ndërrohej biga... Mbase "mahlukatet" e Ballkanit e të Evropës i lag deti e nuk i terë zjarri. Ne përkundrazi kemi lindur në skamje e në tollovi dhe, po rritemi, gjithashtu në skamje e në tollovi, por trojet nuk i lëshojmë pa na qitë fare... Dhe, po të mateshin mëkatet me urtësi, e t'i "lidhej kryet" në KUSHTRIM vetë do të bëhesha kurban... xhinsi jonë ka përlotur "Këngën mbas krahu", eshkën e ndezë me strall e "ngijur është me erë shkrumbi"...

Micanët si "tufë grejzash" me një grusht zejtarë, shegërta e punëtorë krahu, bujq pa industri, pa përkrahje të fortë thelluan hullinë, ashtu të kacafytur me armikun e uritur për timare... shpluan shpuzën e gacave, tymin e bënin flakë... mbase kryet u kacavarej si pocerkë në gardh të oborrit.

- Burrat nuk hapin sytë si "bualli në pus", - vërejti Micani.

- Por, shpesh u bëhet goja strofull mizash, - përforcoi Idrizi, "idhnaku" i Micanëve.

- Hakmarrja për borxhe të vjetra nxit ngatresat e tashme për gjak, - përkujtoi Rama...

Micant i dronin sherrit dhe huqeve të dushmanit, i cili shkelte njërin në fyt e tjetrit ia nxirrte kafshatën nga gabzherri, shante me nënë e baba, e shkallmonte kundak, copton të shtypurit, si kunguj për postërmë; shnjerezonte, prishte darsma e thente besën. Nersen "kokëtrashët" të mbyteshin për një krande gardhi dhe, për një cukël miraz. Vrisnin Micanët e lënin djerrë ara e livadhe; ngujonin gra e fëmijë që të vdisnin nga uria... dhe "i thonë veti burra" që mbajnë armë e dredhin mustaqet, shalojnë atin e zhagiten si kërmijë pa guaskë të vet.

Mëkatet e mjerimi rëndoheshin edhe nga kacafytjet ndërmjetveti, për llogari të shkelësit, i cili synonte t'i zhbijë me "arë e farë" - therra t'u mbinte në prag të derës, vatrat t'mbeteshin të shkreta. Nga mllëfi i urrejtjes çfarosëse dhunonte vlerat më humane e dërgonte hordhitë e gjarpinjve që t'ua pinin gjakun arnautëve.

- Kur mund të vriteshim për një të shkryer pule rreth gardhit a për një vazhdë kërmilli qoshes veriore të Kullës, pse mos t'i përzhitnim kërmijtë pa guaskë!? - ngacmoi Idrizi.

- S'bën të kacafytemi si qentë për një asht, e llava e ujqve të na binte në vathë! - përforcoi Rama.

- Urrejtja ngatërron fise e popuj, duke nxitur vëllavrasjen që "çon ujë në mulli të armikut", i cili gllabëron begatitë e truallit, e nëpërkëmbë lavdinë e burrave. - Miratoi njëri nga Micanët.

- Rrënjët tona thithin zjarrin nga zemra e tokës e ne terim eshkën pranë oxhakut që tymon...

- Në tym kam me të plasë, si shqarthin në zguar të lisit, ose kthen kah të them unë! - u kërcënua Kërsta.

- Njohim na "vojvodë e yryshë", mësuar jemi me kajmekamët marramenthë, e pandurë të pashpirtë; kadillarë e tespihë që rëndojnë duart përtace, e çallama që peshojnë sa çardaku. Dhe, paluar kemi "grumbuj krerësh", si turrë drushë të prera në zabel...

- Kryeneçët duhet këputur në kurriz, pa matur shkaqet, pa hulumtuar rrethanat, - tërhoqi vërejtjen Kërsta.

- Kur ka aq pushtet mizor, pse të mos kemi Kanun tonin?
- Kanuni "nuk pi ujë", se vrasjet pahiri për pushtetin sundues janë cikërrime... që çojnë shibla.
- Micanët nuk thonë pa arsye: "E mbramja me hajr", bir-o!

E idhtë ishte jeta, thoshte Micani dhe, kurrë nuk na ua ka hequr zullumi për kryet e fortë e qëndresën e pathyeshme. Gllabërimi na dhuroi pak mend dhe më pak të drejtë zakonore. Rrnonim me do rregulla të ashpra e të pashkruara, pa i vulosur krajli, as mbreti, të cilëve s'u hante palla për drejtësinë micaniane, për krenari "të rrogëtarëve"...

Në mjegullirën e parë, pushtuesit zënin grykat, ngrehnin topat mbi Suka, e Micanët mësynin si pa kryqe, gjaku njomte ledinat; ata që mbeteshin "më mirë mos t'ishin gjallë".

Kuçedra ngulte kthedrat në zemër të truallit, e lëpinte thojt e përgjakur. Regjistronte një hisë të popullsisë e lëshonte ndjekjen pas të tjerëve: mblidhte shënime, "rrumcallë do norma" për të nxjerrë një ligjë, sa për provë... kur vjetrohet "e modifikon" për ndëshkim më të rëndë e hetime më të rafinuara. Ashtu në pabesi vret të nënshtruarët, e fton në besë të arratisurit... Dhe, "ulu se nuk të han qeni"!

* * *

Në Kullën e burrave, përballë oxhakut që tymon, mbi postahun e oqiçit, në markzën e vogël, si grusht eshtrash të ngërthyer kurorë "bënte hije burri i dheut", i urtë dhe i paepur, të cilit korbi i sillej mbi krye, si lajmërues i përmortshëm. Por, Micanët kishin shtrënguar zemrën: thundrave u vënin mamuza e flatrave sy. E Micani me dorë në zemër priste miq e mysafirë edhe të padëshiruar: i gostiste dhe i përcillte "me ndore", duke rrezikuar vetën dhe meshkujt e shtëpisë.

Urtësinë e shestonte nën terrin e vetullave të rrëxuara si stom i zvarur mbi përroin që ia gërryente dheun. Ndër mustaqet e pakrehura i strehohej një nënqeshje e kobshme, të cilën s'e kapte as shënjestra e më të mirit shejtar. Oxhaku i tij nuk ngarkohej me shibla, se zoti i shtëpisë kishte shartet e veta: ngulte këmbë si ta kishte ideal vdekjen e jo gjallërinë... çortonte të bijtë: gjumashët i pret laku në qafë - pushka u vajton në krah.

Kur idhnohej ai kumbonte zëri, kulla dridhej, si të rrokulliseshin shkrepat e maleve, ashtu të copëtuar nga rrufeja.

Në çastin kritik e vizitoi një bashkëkohës i mirëpritur që peshonte rëndë në kantar të vet, nuk fliste shumë e hante pak, nuk flente dot... sodiste vërzënikun, e mendonte edhe për vete, pa vjellë gjithë helmin e ndryr në zemër, pa i dhënë haptë lavdit. ora i qeshte, si shikim sy më sy, por sytë e shterrur i lotonin përbrenda, pa fshehur vrazhdësinë e rrudhave që gërsheheshin si kurorë gardhi në ballin e mburrojës. Vërente lëvizjet e meshkujve e trarët që mbanin pullazin e kullës, së cilës i kurdisej gracka që t'i shuhej vatra.

Pas përcjelljes, te dera e oborrit, ky farë miku i thotë djalit të madh: kurrë nuk kam parë çudë më të madhe se si "dy të vdekur po ruajkan në të gjallë?!?"

Sokoli i brengosur nga kjo ironi e jetës së vështirë, duke u ngjitur shkallëve "dau menden" t'i tregojë Micani, mbase ia gandoi zemrën edhe ashtu të ndryrë në mjerimin që s'i shihej skaji...

- Armiqët paskan ngrehur pritën, e ju përtypeni si kafshë të ngujuara në torishtë! - rëndoi Micani.

- Zgjidhi fjalët Mixhok! Se, me një plumb po vret dy krahëthatë, - vërejti njëri pa e matur mirë.

Dhe, Micani, si ndërmjet dëshprimit e shtegdaljes vuri takatin në përvojë: porositi të bijtë të mësynin shtegun që mos ta lënin kryet peng.

2.

Mbi "kryet e fortë" të Sadik Micani zhgreheshin re të zeza e ngërthehej zia, por nuk epej dot, se musht merrte nga trualli lavdi e zemër i jepnin Micani; nuk ligështohet para dushmanit që marshonte pa mend në krye, pa "ujë në sy".

Edhe "Çykani" i Micanëve, i shtyrë nga hyqmeti tjerre dredhi e "prente tesha për mortje" dhe, dinte se në degët e ngatërruara mund të thehet edhe sakica e mprehtë, por kapej si çengeli në rrëfanë: nëse më vinë për thumb e ia vras djelmët Sadik Micani - kam vrarë atë dhe "lënë ashtu mbi dhe".

Mallkimi e kishte mbërthyer në bigën e krimit: Sonte dy nuse puthin mejt burrat e vet; dy reja me sy të përbotur shikojnë përtej gardhit, se në atë vatër - krye katundi - nuk mbetet mashkull për hise. Në markzën e madhe "kthehen mbarë" të bijtë, e nesër në të voglën çelet varri i të zotit të shtëpisë. Nuk ka kush i sillet as për dekë. Fqinjët "prehin dhëmbin" se mos u bie hise ndonjëra prej nuseve, e të padhimshmit ia çelin derën vathës: për mish presin "kiet e lavres", oqiçët e kambanës dhe tarakun që

bërlykej për mejdan. Të largëtit marrin lugën me vete e të afërmit shkryejnë lamët e sanëve për të ushqyer kuajt e burrave të fisit. Gardhiqet i thejnë për t'u nxe nahija; pragu i shkelet për mortje, e motrat i ngatërrohen për miraz.

Micanët, nëpërmjet të vetëgjyqësisë përligjin do kanunizma të ndërthurura në praktikën e tyre, sa krenare, aq tragjike... dushmanit i bëhen therrë në sy - hu pa gardh...

Të lakmueshme ishin timaret e Micanëve dhe, pushtuesi vraponte ashtu kryekrisur shkel ngushticat për të kapërcyer gjerësitë, të cilat i thurte me leqet e veta.

- Djalmoshat tanë, pa bërë hesap, ia zhgrehnin grackën armikut, - ngacmoi njëri, si të ankohej për pa aftësi.

- Dushmanit do t'i verboheshin sytë, sikur mos t'i rrëxojë për tokë të marrët në thumb, - vërejti Micani pa u hamendur.

Përpjekjet për jetë, a vdekje regjin Micanët në kthesa të përgjakshme, kurse kuçedra ngreh strofull në oxhak të huaj dhe, rrethon të nënshtruarët si në torishtë, ku nuk ka mjete gjallërimi, as toka nuk i lëshon: të shuheshin shqim. Zullumi gufon si qumështi në zjarr, pezmi përvëlton zemrat e të nëpërkëmburve. Shurdhojnë lodrat e sllavojsëve që bëjnë grumbullin e plehut më të madh se të gjitha vathat në shtrungën, ku milej sqepi, tredhej hamshori e qethej oqiçi i kambanës.

Një dridhje tronditëse shqetëson stinët që hynin në hak të njëratjetrës, mu kur Micanët shehëtonin, në mënyrë që të këputej vargoi i mëkateve. Por dushmani thurte tradhtinë mjeshtrosh me dorë të shpërthyer për rrathë më të shtrënguar që shpagimi të ishte më i tmerrshëm se zjarri i ferrit. Megjithatë, Micanët do ta shprushin shpuzën e oxhakut që tymon.

Nën strehën tonë janë ngrohur zemrat e pajtuara, por stinës së re nuk i lëshohet rendi pa zhgulur rrënjësh të vjetrën...

Flladi pranveror depërtonte, si frymëmarrje e ndrydhur, por flaka e lirisë, edhe pse e zbehtë, do ta përtrijë takatin e hollë që merr musht nga trualli. Frynë tufani që shpërthen nga zemra e tokës e zhgadhëron ledhet e mizorisë.

Mëkatet rëndohen nga zullumi, tromakët në arë i zhvulojnë sorrat që bartin kaçelat. Qetë e lavres së mbetur përgjysmë, tufa e deleve të gllabëruara, e lopë e viça vistër e vi preheshin si për Darkë të Lëmës.

Djelmtë e Micanëve mësynin bungajën me gjoksin e paleshur, në fill të këmishës, me shpatullat e

njoma e hovin rinor, ashtu sy më sy me vdekjen kërkonin diell e digjeshin në zjarrin e robërisë - litari u ndryshkej në qafë.

Urrejtja brente fatin e lëshonte rrënjë në ndërgjegjen e prishur që nuk përfill dy vetë për një rrugë. Dita nuk gëdhihej ditë, as nata nuk bëhej gazmore, veç ferr, pa uzdajë për më mirë, pa besë për siguri. I vrisnin si gjah për argëtim, kurse ata as zullumçarin nuk e ngordhnin pa ia mbushur "mullën" bukë që mandej t'i jepnin grusht e barot.

Dhe, Sadik Micani u fërflua në anën përtej kufirit, së cilës nuk ia shihte skajin, as të përfillej nuk kishte takat. Nisi t'u besojë do burrave që i flisnin për njëfarë fryme, e cila premntonte freski, por nuk ia dinte drejtimin, as ç'fllad mund të sillte. Nuk u shkoq dhe, fitoi besimin e pathyeshëm në fuqinë e krahut dhe, në forcat përparimtare që ndiqnin rrugën e lirisë.

Eci e eci, por u zhgënjye kur vërejti se si dy Krerë ia krehnin mjekrrën njëri-tjetrit: njëri i murosur në petka çeliku, si mbret zemërgurë dhe, tjetri ugurzi që hante tri pula të pjekura për kaftjall, një dash e katër qengja ferliku për drekë dhe, një letrak e dy mushqerra për darkë - aq sa mund të kryhen "një darsëm e dy dekë". I pari kishte përmbysur nga posti njëfarë kapisuzi që ishte kurorëzuar në tempull dhe ua merrte përgryke gjithë të deritashmëve, hante tokën e mjelte fabrikën, kurse të dy së bashku humbën fronin, çifligun dhe nderin...

Megjithatë, një forcë magjike nxiti Micanët të luftojnë për ekzistencë me vetmohim të pathyeshëm. Mbase njeriu i lirë gëdhendet si mermeri dhe nuk lakohet dot. Por, atëbotë një nënë micaniane, duke u shtyrë në luftën mizore, do të kishte vdekur nga acari i atij dimri, sikur bashkëshorti i saj mos ta ndezte zjarrin me drurin e kundakut të pushkës... çelikun e ruajtën për shpërthimin e rrethimit të sprasëm. Dhe, ngjarjet zhvilloheshin sikur të ndillej kob - fati të merrte tatpjetën, pa shpresë, pa besim kurrfare. Kthimi prapa nuk merrej parasysh - ecja s'kishte orientim të sigurtë, as cak ku mund të merrte fund mjerimi: uri, vdekje mizore.

Me shpirt në fyt qëndronin para stuhisë, me gjoksin e hapur ia zunë grykën topit. Skuqen detin me gjakun e vet e të dushmanit që merrte frymë nga rrëshiqi, në të cilin "patën gisht të shtatë evropat"...

Jeta u bë pus pa fund, e mërgimi premton shtëpi e troje të reja... Micani struket në shpatet e bjeshkëve, ku rrah murlani e shtyhen caqet e panjohura... vendoset përkohësisht diku në një skaj të mëmëdheut.

Gjysma e pushtetit lokal e trajtonte si mik të mbretit, i cili s'kishte jetë pa parti - i duheshin krahët... e Micani "Oficer pa grada" nuk qëndronte dot, mbase ushtria njeh gradën që komandon - prej urdhërit deri në qëndrimin GADITU. Do të bëhet qytetar i gjysmështetit të vet në troje të reja, si bujk i gazepit...

Sprasm, mbreti e vendos në Kodrën më të bukur që shikon Qytetin e lashtë bregdetar të përgjakur dhe të famshëm, për rolin liridashës ndër shekuj e mote të brishta. Aty pranë zuri truall në tokën që vajton për punë. Zotohet të punojë, edhe pse kurrë s'kishte mbajtur dorën e parmendës, as hosten në duar të veta. I gëzohej djersës së ballit të çiltërt. Harronte pak e falte shumë, në mënyrë që të prehej vargoni i mëkateve.

Me ndihmën e bashkëkohësve e të miqve, si dhe me përkrahjen simbolike të Qeverisë mbretërore kishte ndërtuar një shtëpizë prej gardhi të lyer me baltë e të mbuluar me kashtë, me dritare të vogla e oborr të parrethekuar. Një burim i vogël futur në therrat e murrizit rrënzë Kodrës mbi atë truall diku kah fundi tajiste si para shterrjes, siç edhe Micani i brengosur dergjej në kujtime e halle...

Vallë, si do ta punonte tokën, pa mjete të duhura, pa fuqi punëtore përveç krahut të pa regjur në atë zanat!?

Megjithatë, zgjohej herët - për ferk të sabahit... shkon në arën e posa çelur - çeltak për misër e grurë; çel rrah e mëlton... kthehet nëpër muzg të mbrëmjes së zymtë... Çdo të tretën ditë ngarkonte nga një qerre dru murrizi të njoma dhe ia shiste furrtarit të njohur për njëzet e pesë lekë. Më të hyrë në qytet i grah si ngutu - ngutu. Dhe, flet shkurt e trup, për sende që mund të kishin bisht.

* * *

Atë ditë të kobshme, për fat të keq, zë të këndojë qyqja: do t'i ndodhë diç aq papritur, si asnjë herë më parë...

I.Avdullahi që barte rëndë në fund të shpirtit tragjedinë e pabesisë së të vetëve, për sherr të së cilës i ishin çfarosur të gjithë meshkujt e pushkës deri në foshnjen e shndërruar në qyqe - Idriz zeza, i vetmi i atij konaku... edhe në mërgim do të shkaktojë krimin e mjerueshëm... Trillon intrigën e ndërthurrur tinzisht, e krimi bëhet përfushë... befasishëm, si re që vret pahiri.

Një ditë prej ditësh I.A. takohet me të aratisurin K.N. te kaçuba ku fshehej orëpreri... kinse në besë i thotë: Nëse të vret kush, do të jetë i zoti i kasollës në majë të kodrës që shikon kah deti. Askush nuk mund t'i afrohet për të keq... Atë s'e befason njeriu, as egërsira kurrfare... është ndër më të shkathtit që qesin pushkën në të dy duart... ashtu e ka të dhënme.

- Eh, bënja gjëmën "dashamirit"! - porositi fatziu i mallkuar.

Të dytën ditë të kobshme, mu te dardha majë kodrës kërsasin dy pushkë të thata. Një i vdekur, pa hak bie viktimë i grackës armiqtësore. I arratisuri i gjerë i lanë mëkatet. U bë krimi që s'harrohet, në mënyrë që as djallit të zi nuk i shkonte ndërmend...

As qeveritarët e qytetit kundruall nuk do të zënë besë, se kishin shpëtuar nga thumbi që s'i lënte t'u shkel këmba në fshat.

Mbreti përuroi këtë ngjarje, si shumë të tjera, ashtu si "fatbardhë", përkundër të zezave që pësojnë varfanjakët, të cilëve u këndon gjeli në samar...

Monarku i mykur në llomin e veshkës së kalbur nuk ndiente lëkundjen e Fronit mbretëror, as dridhjet e kraterit të djersitur.

3.

Sadik Micani pa shkelur podin e kryeshkallës puthi pragun e derës së oborrit, ku ishin plandosur tre Micanë në bykun e lëmës që ia kishin falë dreqit mushkat e zaptuesit. Kulla i jepte vetëm strehë, kurse shpresës nuk i shihej skaji, e zullumi këputej prej së trashi. Ëndrronte se pasardhësit do të ishin më rezistues ndaj sopatës që çonte ashkla, pa gajlen e rrëfatës, pa dhimtën e trungut.

Fortuna i dha përpjetën dhe, Sadik Micani me gjysmë shpirti ngjitej shkallëve, por gjunjë e lëshuan sikur t'i nguleshin këmbët në tokë, e shkrumbi i buzëve ia egërsonte rrudhat e ballit. Drita e syve megjithatë i ngjallej si gaca e shpluar nga shpuza.

Përmbloodhi këmbën e djathtë të hypte në shkallën e dytë - andej kah tymon oxhaku, por e zhgënjeu e majta, si ta tërhiqte një fuqi magjike, jo për ta lëshuar që të ngjitej, veç ta rrokulliste nënshkallë dhe, ashtu i trullosur të mos dinte gjë për të majtën, as për dushmanin, i cili e merrte në thumb dhe nuk ndahej pa i plasur gjaku për gojë.

Te shkalla nën shteg, nëpër të cilin mund t'i ngjitej malit që ka rrafshlartën e vet "hasi sharra në gozhdë": s'kapen majet pa i rënë rrafshit...

Balta e truallit mbruhej me gjakun e të bijëve, e ngjeshej nën thundren e pushtuesit; bucat e përgjakur nuk kishte Mican që mund t'i barte në shpinë, sado të gjëra t'i kishte shpatullat, sado të fortë kryet që mund t'i kacavirrej në çengel. Pabesia sillte mortjen; për miqësi vetëm mund të ëndrrohej.

Sunduesi në lëmën e sanëve ushqente mushkat; me mishin e qeve të lavres mbante ushtrinë, "plemeve" ua shtinte zjarrin, e vetë ngrohej në kullën e burrave, ku shëronte plagët e veta dhe, krenohej se s'ka lënë djalë që mund të çohet në këmbët: t'i dilte para për të çelur bisedën, as t'i kundërshtonte ballë për ballë, në kuvend, as nga prita.

Tashmë fajsohej kalesa, balta prej argjile, këmba e gjymtë dhe Micani krah-thatë, kurse dushmani zvarritej si ari i plagosur në truallin që përbinte zullumin, mëkatet e gjakun që vlonte mbi bykun e shekujve.

Shpejtoi këmbët krrabë, i grahu zbathur duke lënë opingat për të lehtësuar këmbët nga balta e tundur si për çerepë. Dhe, mallkoi lloqin e përgjakur, në vend të atyre që ia rrëmbenin tokën nën këmbë e ia shanin qiellin e turbulluar; sulmonin derisa t'i errësoheshin sytë që të mos shohë dritë, as shteg.

- Shiblata e blojës pa rend helmojnë kafshatën e punëtorëve që nuk kanë shoshë as sitë, veç grushtin rrufe, - ndërhyri Baca.

- Tërthorja nuk përfill përtej fatit cub...

- Neve na ra hise të kalbeshim në djersë për kafshatë... ua frymë "mullën" barkmëdhajve... por mund t'ua luajmë gurët, - përkujtoi Micani.

- Ia ndërruam bigën që ta thellojmë hullinë e re, - miratoi Baca.

- Me krye nën sjetull nuk dilet në va Biro! Dushmani i mëshon pa burrëri, pa përfillur hakun...

Nëpërkëmbja zgjati vazhden e mjerimit, në mënyrë që mos t'i binin ndërmend shkallët, skaji i rrugës, as emri i vet.

Në hapin e parë "i krisi zogu i këmbës". Dyshoi se në të dytin mund t'i kriste kupa e gjunit, "prite zot" në të tretin edhe kapaku i kresë...

Micanët e herrur e të rjepur, pasi lenin lëkurën nëpër therra, binin në grackë të dushmanit, i cili sa i sulmonte aq edhe bënte dredhi për t'ua hedhur fajin, në mënyrë që t'i dëmtonte e dëmshpërblimin ta rrumcallte si hise të gjetur në lloq.

Shpresa u djerrej në lëmshin që mbështillte secili veças e nuk mund ta zhvillonin bashkarisht, sado të mëdhaj të dukeshin, sado trima të ishin.

Fodullët majeshin me begati, si qelbi në plagë të pezmatuar. Shtetin e kishin të vogël dhe aq mizor sa edhe aleatët e kishin "therrë në sy" dhe ia kishin marrë anën gjithkahes e rruga i çonte në greminë: të

nënshtuarët lanin plagët me gjakun e vet që të çelnin shteg për të dy; dushmani i ndiqte t'i varros, ashtu të vrarë e të plagosur dhe merrte në thumb tepricën që t'i çfaroste njëherazi.

Rezistenca e përgjithshme popullore, si pjellë e shtypjes dhe e dhunës rritej e zgjerohej në shpirtin e vegjëlisë. Micanët pa lënë kryet - nuk lenin t'u shkelej sofa e shtruar. Më krenar do të laheshin me gjakun e freskët sesa të vyshkeshin në ndryshkun e shekujve. Lufta për jetë e dritë, për shtigjet që çojnë kah horizonti i popujve të vegjël ngjallë optimizëm dhe shpresë për të ndryshuar jetën që i ngjante gjithçkajes, por jo asaj të njeriut. Nën tehun e bajonetës e të helmetave shkundën zgjedhën e robërisë.

- Ata mësyjnë pa çekerk, pa njohur terthoren - qefinin e mbajnë si shall rreth kreje ose në brez të gjarpnushave.

- Shtegu çelet me mend dhe me barot" - tërhoqi vërejtjen Micani dhe vazhdoi: Shihni Kuçedrën kërcënuese, si zvarritet e plagosur dhe kryeulur, se "i mbyturi të mbyt". Shihni edhe të mëdhajtë shpirtvegjël - lugatë që vjellin mortjen e ajo shiton lisa e filiza, rrafshon tbanat që u qëndruan shekujve... shihni Sllavojën që flet vetëm "gjuhën e zotit", pa i rënë në sy njeriu, pa e prekur në zemër haku i atij që këqyr punën e vet.

Edhe Micani fitoi përvojë të hidhur. Regjej pa gajlen e mohimit, pa frikën e terrorit të zi. Megjithatë, krahun e djathtë ia kishte tharë si vëllau, ashtu si i vjen përdorësh ujkut që kërkon mjegull; të majtin ia rrëmben "thjeshtri" e ndërshej i këcyen aleatët që qanin hallin e vet.

Njëri zaptonte kodrat e thata, për të këqyrur fushën pjellore; tjetri bënte rrah zabelin, zënte gryka e shtigje që arnautët t'i vinin për thumb, t'ua humbte gjurmët që nuk i brenë ndryshku i mëkateve. Sunduesi merrte haraç që të lënte të tjerët pa krye, kurse Micanët bënë syrin shënjestër e fatin gacëkeqe që t'i shpëtonin çfarosjes. Qëndronin pa i rënë rrafshit, pa i vënë kapak mjerimit. Në zjarrin e dy rrufeve digjeshin si kokëfortë të veriut, të pamposhtur ndër shekuj, si dhe të panjohur nga civilizuesit që hanin ari e villnin helm.

Micani ishte kacafytur edhe me Kryegjandarin, këlyshët e të cilit bënë krimin për ledinë e kujisnin si qeni që kafshon tinëz:

- Deri kur kështu... harbas, pa mirëkuptim, pa pardon!?

- Derisa ti "flet gjuhën e zotit" e unë të përgjigjem me grykë të mauzerit - mes nesh nuk ka marrëveshje, tumirë, as pardon!

Në "gjuhën e zotit" një arbër ishte baras me një laraskë, të cilën e sqepojnë njëqint sorra të zeza. Ato

nuk veçojnë gjësendi që shquhet ashtu bardh e zi... Mbase ndërgjegja dhe faji që mbesin peng i mëkateve ndryshken në leqet dredharake. Në ndjekjen "për të nxjerr krena" cilitdo arnaut që t'i prehet kryet, dushmani e ngrit në altar, si trim i shquar, i pashëm e madhështor - div drangoni... dhe, këtë mjerim e quan burrëri!?

Përkundrazi Micani nëse kthehet i gjallë nxiton ta kryej me nder hisen e vet të qëndresës - i përkushtohet mëmëdheut. Ecën ashtu i ngarkuar me dëshirë që "fëmijët mos t'i lajnë mëkatet e prindërve". Por, fatkeqësisht skilja evropiane, kur e ka në zgripç pezullon lojën me fat: njeh vetëm interesat që i sjellin fitim dhe bën "politikë të fqinjsisë së mirë... mbase kur flet Krajli për paqe mpreh thikën për kryer e arnautëve; plumbat i ruan për të shukur çka i ka mbetur peng... Kah t'i shkel këmba ngul nga një KRYQ që ta pagëzojë nëse i vjen përdorësh.

Dhe, Sadik Micani, hisja e të cilit ngroh urëzat e oxhakut që tymon shquhet në shtyrjet pa hamendje. Nuk mëtoi të ish SHKELZEN, ku rrezet e diellit përgëzojnë besimtarët që lusin Zotin për liri, paqe e mirëqenie... Nuk është as MAJE E HEKURAVE, ku lidheshin ANIJET ILIRASE në detin tonë, të cilit edhe sot e kësaj dite i këndohet: "...por je i gjanë e duron shumë"! Vuajtja i bëhet ardhmëri e panjohur. Dhe, po ta dinte çka kurdisej në luftën çlirimtare nuk do t'i ishte aq e rëndë fitorja që i ngjanë shkatërrimit!

4.

Komanda e ushtrisë fatzezë, me duar kah qielli iu përfal djallit e nëpërkëmbi Micanët duke vërshuar si krimba të shkapërderdhur nëpër brigje të pashkelura, frymorët e të cilave pa kurrfarë qëllimi, pa matur rezikun ndanin një kore të thotë nga buzët e shkrumuara për t'i këndellur brumujtë e urithit që çon dheun nën pullazin që tri herë e kishin rrafshuar me tokë. Sugarin ia shkëpusnin nënës nga gjiri e besën ia thenin babait, thithnin mushtin e sherbetëve të vyshkura nga shkrumbi i vatrave që u tymon oxhaku. Helmoheshin plagët e pezmatuara e rëndohej shtypja duke nxitur vëllavrasjen. Zullumi mbulonte tokën e mëkatet terratisnin diellin. Takati që jep gjallëri tëhollohej si peri që këputet ku është më i hollë. Por Micani nuk epej dot.

- Nuk brengosem se arnautët kanë shartet e veta, por më brenë kujdesi i juaj që ua mundëson të dalin në va dhe, t'i rrëzbisin qoshet e Dinastisë, e cila nuk qas të drejtat e të nënshtruarve.

- Por, kur Poturët na zhagisnin rrëshqanthi, ata na dilnin zot. E. frikësohem se hakmarrja mund të jetë e përgjakshme.

Ndërsa sundimtarët rrëmihnin varrin e vet, Micanët si mes dy zjarreve ecnin udhë pa udhë nëpër terr të natës plle. Mbroheshin dhe luftonin për të drejtat që përçojnë rrezet e lirisë deri në skutat më të errëta të tharkut më të ndyer të urrejtjes e të vëllavrasjes. Ecnin dhe laheshin me gjak.

Një hise e djelmoshave të tyre u ishte mëveshur "të kuqve", të cilët do të farkonin barazinë kombëtare - hallkën e vargoit që lidh fatin e popujve liridashës.

- Ku ke parë, nën dinastinë mbretërore t'u jipet krye arnatutëve, e ata të fitojnë pavarësinë? Ata, edhe kështu qesin barrën midis rrafshit, e po të hypnin në kodër do të na thenin qafën në përrua dhe mund të na ngrehnin për kapistër, në vend që t'ua vënim lakun në qafë.

- Ata i kanë dalë Zotit dore! - vërejti Kërsta duke numëruar të zezat në vazhdën e mëkateve dhe, iu ngërdhuc të birit: të kam thënë se arnautët të ngrehin për gjuhe, si për fije të lëmshit. Kur ngatërrohet fija e shtjellojnë me ndihmën tënde, ose të syleshëve si ti, në mënyrë që kah ta sjellësh ia lënë tehun mbarë anës së vet. Ata janë të rryer në tollovinë e dyndjeve. As vërshimet e pandërprera nuk i kalbën që t'ua humbnin gjurmët.

- Micanët hedhin gaca në bykun e rituar derisa të kallet eshka e terur. Ata rrojnë në zguar të lisit, e neve na merren ment në shulla.

- Qiftave tu u humbë rruga në oborr, he bastardh i kombit! - unguroi Serdari duke çortuar nipin e tij Mirkun.

- Ç'dreq të zuri, çfarë shtrige të polli he fenë tënde...! Mos iu rritësh satëmë - përforcoi Kërsta dhe vazhdoi: - ku ke mësuar t'i bëhesh vëlla arnautit, sikur të ishe jetim i mallkuar nga Krishti, a kopil i gjetur para pragut!? Nuk bëhet pallë me mend, kur gurin e arrën i kam në dorë.

- Por, mblidhni mend, se edhe ju keni bimë të zemrës. Farën e shpërndanë era që frynë nga të katër anët, por bima më së miri zë rrënjë në truallin e vet...

- Tjetër këngë këndoj unë.

Vendi ishte bërë burg popujsh, e bastardhët e kombit si flakë e verdhë - fermentim eshtrash përfytyronin fantazmën fytyrëmbreti famëkeq që kapërdisej mbi parzmën e gjërë të komunistit të vrarë, shiste poza para syve të njerëzimit: me çizme lustërfini mbi kraharonin e shoshitur e shpatën mbretërore fiksuar mu në zemër të viktimës, për të treguar ligështinë e quajtur forcë e diktaturës së sprasme.

Mallkimi i Micanëve dhe urata e kryqëzatave të shënjta e të mallkuara, nën kryq a gjysmëhënë, me sakica të fashios a me kryqin e thyer shpaguheshin me gjakun e lirishtësve që vajtonin me lotët e gurit, nën të cilin pushonin mëkatet e tokës. Trualli qëndron, koha ecte për të kapërthyer mundësi që popujt e vegjël të puthnin horizontin e varfanjakëve...

- Në trojet tona kurrë s'kemi mbjellë kallamoq për thi, as murrizin nuk e shartojmë me pipa molle për therrë në sy, veç për fryte të buta e zemër të gjërë, - ndërhyri Micani.

- Mjaft belbëzove, he farën tënde! - u kërcënua xhandari dhe iu drejtua Mirkut:

- Ke hyrë në hise me arnautët, bualli i të cilëve peshon sa pesë thi t'yt atë. Me qumështin e bullicës të rrisin ty e carrokët, kurse dosën e thithin këlyshët e satamës që përzijnë torishtën pa ia ditur për nder të zotit të shtëpisë.

- Por...

- Por edhe atë komunistin, mbi krahërorin e të cilit është kapërdisur Krajli, unë e kam rjepur si kishkun, se lartmadhëria e tij me shpatë, as macën nga përsheshi nuk mund e pret pa mua. E xhandarët si unë kanë shkallmuar komunistë: atë sykapreçin që brenda një dite i lidhte tri qytete me Gjakovën e Kuqe dhe atë që ka pasur dërrasën e krahërorit sa Bregu i Çabratit, ballin e lartë sa oxhaku i Micanëve, që mësynte si arushë mali... me dru bingu prej zabelit të vet, për gazepi ia kemi nxjerrë shpirtin dhe, e kemi bartur në qerre me trina plehu, ndër sy të rajës...

- Por, haku...

- Edhe atij musteqoshit nga Prizreni, komunistit më të hollë nga mendja, bluar ia kemi mushkëritë; prej helmit i ka dalë shpirti. E të tjerëve gjithashtu u kemi dhënë dru, bajonetë e barot në vend të "Manifestit". Se, vetëm çeliku mund t'i bie në vete miletin që lëshon të bijtë kundër Krajlit... Tre, tridhjetë e treqind herë aq, vi e vistër, i kemi zënë, rjepur e vrarë përparimtarët... e zot u dilnin arnautëve, si ta kishin truar fatin e vet...

- I vratë komunistët, patriotët e trojeve, sepse nëpër egjer rriten sojin e grurit të bardhë për mrumen e sofrës vëllazërore dhe përfillën porosinë: Pa një pushtet që i jep fund urisë dhe flak robërinë - mos ëndrro ferr, as parajzë! Mbase nxuarëm aq përvojë që shlyen urrejtje e then dekrete.

Micanët me virtytet e larta njerëzore mbjellin farën dhe rrisin frytin fatbardhë për dashurinë e nënës, për nderin e babait - çelin zemrën dhe ecin si "ndihmo Zot e krahu jot"!

NËNËS QË TREMBET NUK I VYEJNË FËMIJËT

1.

Atëbotë nuk nderohej liria, nuk ecte fjala, as nuk çmohej puna. Mëkatet zhagiteshin në vazhdën e së vërtetës së hidhur. Armiku vërsulej si egërsirë, e Micanët kishin mbështetur fatin në ndihmën e Zotit e të krahut, pa gëzuar truallin, as emrin.

Zhurmonte vala e zullumit duke thelluar mjerimin. Të shtypurit mproheshin për gazep, përpëliteshin me shpirt në fyt. Xhelatët pushtonin hulli më të gjerë se natyra, më të begatshme se dhuntitë e saj. I mëshonin pa gajlen e lidhjeve të këputura, pa turpin e shtypjes mizore. Mbizotëronte sundimi i forcës dhe i ferrit: çka thente e para e përbinte e dyta.

Thadra micaniane skaliste qoshet e gurta të kullave, përkundër përkrenares mbretërore që duhej rrëxuar me forcë, në mënyrë që të krijohet uniteti i mbështetur në forcat e truallit atëror.

Aradha e Petritave, si rrufe çante valët e gjakut kah shtegu i dritës; ashpërsia e kundërshtive gufonte si qumështi në zjarr e Micanët shprushnin shpuzën e oxhakut që tymon.

- Dhuna lë gjurmë, si pika të zeza në zemrat e të shituarve, kurse të dashurit e zotit strehohen në "shtëpinë e shenjtë" për t'i larë mëkatet e djallit.

- Të nëpërkëmburit rrogojnë e krerët shtrijnë lozë në oborret mbretërore dhe në pasuritë e gllabëruara.

- Pa hirin e despotit nuk pranohet kungimi.

- Xhelatët çakallët nuk stërpikën dot me "ujin e bekuar", sikur mos t'i kishin thonjtë të përgjakur...

- Regjimet antipopullore ndrydhnin rezistencën që të zënte rrënjë zullumi: urrejtjen e selitën në dhunë që shtypja të çfaroste një hise arnate, të cilët "asi zemani" mbërtheheshin në ngushticat që kishin vetëm një shteg: të pajtoheshin me fatin e zi, ose t'i rrudhnin gisht gacëkeqes!? Në muzgun e përgjakur nënat gjenin të birin lidhur "lulak", si gjysmëhënë të shituar nga thika "dorëzkryqe".

Trualli i Micanëve si një copë ledinë, a kopsht pa gardh, pa oborr dergiej si lehë të falura për shpirt, si miraz pa trashigimi. "Teprica" bëhej shënjestër, si "dy duar për një krye", pa iu nënshtruar sunduesit që

krasiste degët për të latuar trungun. "Lulëzonte pushteti i vogël i borgjezisë së madhe, në postin e së cilës nuk ngjitej asgjë që s'kishte "xhins i vet".

Nga llomi feudal lindi përbindëshi i mallkuar - kuçedra shtatëkrerëshe që përlulte dinjitetin e njeriut. Tjetërsimi mbruhej me këmbimin e të gjitha spekulimeve që sjell tregtia me robër dhe turpi i tregut të shfrytëzuesit që kullotë pa i prekur hunda në tokë. Në ballë i ka plasur dielli marres e në sy i kishte nusëzuar paraja që "çel dyrët e parajsës", ushqen kthedrat me gjakun e "kryeneçëve".

- Kush prek "veçilët e dinastisë" cenon hirin e lartmadhërisë së tij Mbretit, pa të cilin nuk ka vend në "torisht", as jashtë gardhit...

- Forcat prodhuese nuk i vëjnë dot kapak zullumit, pa i "dalë hakut" kryefeudalit që shkryhet në mundin e të nënshtruarve, mbështillet në çallmën e "shëjtërisë" së vet dhe kacavjerret si lakuriqi në grykë të shpellës.

- Edhe na, përfillim thënien popullore: "për ariun duhet mprehur sëpata" ne boshtin cubel prej tfillakëve të zabelit qafë shtëpisë.

Bijtë e nënës micaniane përballonin rrëbeshin e fortunës, në të cilën shkonte kryet për krye, si në mllefin e hakmarrjes, ku zhyteshin viktimat e çthurrej vetëgjyqësia. Qëronin hesapet si "të dalë ku të dalë", kurse acari thente mallëngjimin. Zullumi derdhej në vorbullin e mëkateve.

Fshatarëve u kalbej këmisha nga djersa vadë e punëtorët e regjur në "tharkun e shfrytëzuesit" ripeshin për së gjalli. Tregtarët vraponin për të pushtuar tregun, si kush më i pari. Shtohej "raj" e mjerimi. Nga "thërimet e tepricave" rriteshin varfanjakët, pa mëshirë ndaj të mposhturve, pa hirin e pushtuesit...

Ngarkohej zjarri, drita tretej në terrin e murit të kullave me frangji të përgjakura.

Por...

Një popull -

Shumë popuj në botë

Mund të çmohen për "një pare"

Mund të ripen te kasapi

Por nuk mund të qiten fare!

Në flakën e luftës së përgjakshme kundër shtypjes së egër Micanët në vend që ta shtrinin qafën nën thikën e xhelatit ngritën zërin dhe, "qitën sytë në kodër", si të kishin lindur me pushkë në dorë.

Tërthoret e pashkelura çonin në rrethimin e kobshëm. Por, nuk vajtuan viktimat, veç përtrinin forcat shtalbe.

Lindi ndjenja e qëndresës në shpirtin e xhinsit të pamposhtur.

Në vazhdën e shfrytëzimit kërkonin dritë e sy; ndeznin shkurret e prozimit që të prushisej oxhaku që tymon.

2.

Tymi i oxhakut dhe avulli i kafesë së zezë treteshin në dredhat e pluhurit të thatësirës që kapërthente qiellin shpuzë e truallin prush. Acari ngrinte akullnajën e rrebeshi derdhej nëpër degë - zhveshte rrënjët që të thahej trugu. Shëmtimi errësonte stinët e motit dhe përcëllonte gjelbërimin, në mënyrë që filizat të mos përgëzonin pranverën e jetës.

Rrafshin e kishin mbërthyer do re të rënda e majet nuk shiheshin nga terri që mjegullonte shtegun e dritës.

Ereniku rrjedhës së vet

Gjëmon rëndë e kërkon hak -

Shkumon shkumën e përmytjes

Nëpër brigjet larë me gjak.

Vrulli i revolucionit shpërtheu si nga gryka e vullkanit dhe u zgjërua sikur zjarri para ere. Shtynte shtërgatën që zhgreh rrathët e robërisë, e sjell lirinë e popullit mbi vdekjen e fashizmit.

Gurgullonte gjaku që njomi ledina, prozhme e zabele, e mblidhej buxhilla-buxhilla, si "trapa djathi" të prishur, ashtu cung para pragut të tbanave të shkrumuara nga zjarri i rrufesë.

Zullumi shtoej ashtu mjerueshëm, prej krimit në krim, ku nuk respektoheshin ligjet e natyrës, as të shoqërisë, veç përbufej moti e çthurreshin marrëdhëniet që trimëronin xhelatët për të prerë kryet e të nëpërkëmburve të padëgjueshëm. Shqetësimi ndërnjerëzor shpërthente në mllëfin e vëllavrasjes e thaheshin lulet e stinëve që të shuhej shpresa për marrëdhënie ndjellamira...

Në vend të qetësisë mbi tokë, shpirtrat e shqetësuar çoheshin lugat, hakmarrja shiton bulat e qëndresës duke mprehur kosën e vdekjes. Sunduesi forconte pushtetin e shtypjes, nxiste urrejtjen e dhunën kundër Micanëve. Xhandarët lëshoheshin si "thitë në kallamoq", ngërthenin thonjët e gaforres në bimë të zemrës; shkelnin tokën e bukës e sofrën e shtruar dhe, kërkonin hisen "vëllazërishte", sikur Micanët të mos kishin hatër, as hise. Gllabëruesit rraseshin si pykë qarri, pa mirëseardhje, pa tungjatjeta.

Fshatarët që i kanë "trutë e trasha", gjithashtu i mëshonin zhyt së keqës, si dhe punëtorët që shuajnë etjen në "Gurrat e Bardha" lidhin miqësinë që shndërrohet në errupcion popullor nga lind vetëdia për bukë e dritë.

U çuan këmbadorës "katundarët e marrë", rrokën shytën, sakica e tërfurq dhe, "Yrysh në matësit e tokës", të cilët qëndisnin fushë e mal me shiritin e zi, duke ua këputur nafakën të marrurve në thumb që t'ua nxinin jetën Micanëve të mallkuar, ashtu pa masë, pa dhëmbje që të mbyteshin në gjolin e mjerimit dhe, i quanin të marrë, se ndrydhnin frikën, mallkonin "shkrolat e dellovogjës" dhe sakicat e fashios. I mëshonin troç: si mundën dhe ditën, ashtu si "dy duar për një krye"...

- Mëkatet i vuan njeriu që është më i fortë se guri, biro!

- Por, handrakun e "ligjit të monarkisë" nuk ka qyp që e zën, as kapak që mund ta mbulojë.

- Ato thejnë shartet e burrërisë, të nderit e të shikimit...

Ironia e shekullit stolisej me mllëfin e mëkateve të zhagitura në vazhdën e mjerimit që lahej me lotët e gurit. Shtypja nisej vegëz e bëhej tërkuzë për barrë të rënda ndaj atyre që nuk i bindeshin sjelljes së xhandarëve, as urdhërit të mbretit.

Sadik Micanin e kishin burgosur befas dhe, nuk mund të tregonte shkathtësinë që karakterizon tiparet micaniane.

E lidhën pa folur më gjuhën e nënës, pa shquar urtësinë e zakonshme.

U shmangej dredhive dhelprake të shtinjakëve dhe sprovohej si "rrëxou e çou" në përplasjet ballë për ballë me vdekjen mizore, jetën që i ngjanë sketerrës.

Herët e kishin vënë në shënjestër dhe e ndiqnin këmbë pas këmbë, derisa e mbyllën në burgun pa derë, pa dritare. Madje e gjykuan "si për flakë të pushkës". Të pranishmit u shqetësuan, gjykatësi dhelprak e sulmoi, ashtu troç:

- A e njeh ti Mican Galanin?

- Po, qysh jo... si parën e kuqe... por a më njeh ai mua!?

- He, qafir, qafiri! Mos i jep fjalës lak!

- Zotëri gjykatës! Më mirë liromni, se sa të më njihni të lidhur...

- Pëhu, ibret! Unë, gjithë padinë e kam mbështetur "në ketë", e ti ma zhgrehe me një fjalë të belbët.

Hup! E, mos ta ndiej zërin...

Për habi të të pranishmëve e të vetën brofi si ta kishte fituar lirinë; dual nga salla, ashtu pa përshëndetur, pa kërkuar falje.

Xhandarët, si ta kishin "blerë" qëllimin e gjykatësit të rafinuar muarën krye ashtu të ngatërruar në sjellje, të çthurrur menç. Tash e njihnin si "parën e kuqe" dhe, e ndiqnin këmbë pas këmbë, por edhe i dronin sherrit të tij: mos të "dilte kaçak nga zori", se nuk kthehej me të mirë...

3.

Gjeometrat kishin bërë "Skicën" sipas të dhënave, jo të katastrofës, veç të zullumit. Kishin kurdisur "podvallë", ku regjistrohej aq tokë buke, ledina e zabele, për të cilat Micanët nuk kishin "tapi". Toka "asi zemani" shkruhej, sipas "gjendjes civile", se Micanët numëroheshin si specat e vjelur pa ajam, çka nënkuptonte veprimin pa kanun, pa ndërgjegje...

Me "arshin" të urrejtjes zhbironin zemrën e tokës që të flladitej pushtetmbajtësi, se Micanët ishin "kaçakë", të aratisur, emigrantë, ose çifqinj, e tokë kishte mbetur pa masë, e pa punuar dhe, mund t'i dhurohej parisë, shëjtiti e zullumçarit...

Mirëkuptimi për të "patokët" mund të bëhej i natyrshëm, por arnautëve t'u binte kryet përtokë që të mos tronditej pallati mbretëror.

Njëri nga Micanët u ankua, se ia kishin marrë tokën e punuar, deri te gardhi i oborrit, për çka nuk la hu pa krye, as shëjt pa bisht.

Gjykatësi i parë, pa praninë e paditësit, kishte përfunduar: Ai ka tokë më shumë se sa parashihet me "agrominimum" dhe, më mirë do të kalonte sikur të kthehej brenda gardhit...

Micani kryengjeshur as nuk kënaqej me "këshillat miqësore", as nuk pajtohej me vendimin e këtillë. Ishte ankuara edhe një shkallë më lart...

Gjykatësi i dytë i kishte thënë: me sy kah mali e me këmbë në prag të pasigurtë nuk bën! Ose ktheu në atë që të ka mbetur, ose mirë u pafshim në ledina... Drejtësia e hyqymtarëve e vula e hyqymetit nuk bëhen "podvallë qenefi". Hup, sa s'të ka fluturuar kryet para kapuçit!

U kthye, si "dathë e pa kapuç", por jo te carrokët e cullakosur si "picrraku në shi", veç dejt te rojtari i vulës shtetërore, i cili e përfilli kah dera e "Gjyqit Kushtetues"... Hyri në një pallat të lartë sa "Bjeshkët e Nemuna", në një zyrë si kaushë e sulltanit. Takoi një zdap, i cili "përshëndoshi zyrtarisht":

- Ti je ai a? A s'e dike atë meselenë që thotë: shkoi dhija me nxjerrë brirët e la edhe veshët! Hup! Thi i biri thiut! Se pa ta djegur edhe atë gardh oborri nuk të merr kryet vesh, për kushtetutë, as për urtësi!

Ishte kthyer Micani, me gjysmë shpirti, duke medituuar vetë me vete: Nuk do të kishte marri më të madhe se "kryegjykatësi" të shkelte vendimin e dy gjyqeve, nga të cilët "njeri mat e tjetri prenë" dhe, të dy së bashku ia mveshin si të duan...

I bindur se në ato rrethana nuk do t'i vënte kapak gjithë atij mjerimi, si duket i "punoi çekërku": pa krisur topi që shemb bjeshkën për ta mbuluar turpin e vërrinit, Micanët nuk mëkëmben dot!

Padrejtësia kishte rrumcallë shkurt e trup: ose urtësi pa tokë, ose tokë pa krye - të dyjat nuk u bien hise arnautëve.

- S'kam ditur gjë, veç kur e kam parë vetën në burg edhe pse "në besë të hyqymetit"! Sa isha liruar nga rrethatorja e takami baba, i kohës së vrazhdë e me ngrica... më erdhi shpirti në fyt...

- Aq fort u ligështove!?

- "Aktakuza" më rëndonte, vetëm se jam gjallë. Ndoshta bëra keq që u ktheva... të këqyrsha dertin tim... mundohesha t'u siguroja bukë carrokëve... e "korbi më krrokat mbi krye"...

- Ç'ëndrrallë trishtuese!

- Çfarë ëndrralle, bre!? Njëri ia rjepë lëkurën ndër sy të fëmijëve të uritur e tjetri shkryen "hisen" pa hise...

- Mjaft i ke rënë anesh... mos ta ha mendja se rrëzbit themelet e mbretërisë me "kryet qyski"!?

- S'di...

- E di, e di... se kush heq jo një qoshe, veç një ashkël të pushtetit qeveritar, edhe pa gjyq, merr me vete gurin e varrit, - rrumbullaksoi gjykatësi dhe, vazhdoi prokurori:

- Sakt ke "lëshuar armët" dhe i ke hyrë gjallërimit me punë... por cilës punë? Ke nisur me pjellë sherr: në odë të burrave, në arë e në livadh, në zabel e në bjeshkë. Flet si nga çitapi për gjendjen e keqe ekonomike, për shfrytëzimin e varfanjakëve, për terror e migrim "brenda e jashtë", me hatër e me zor... po flet edhe për hapjen e shkollave e për surratin e "kajmekamit"; po belbëzon për varfërinë e mjerueshme, sidomos të punëtorëve që punojnë për kafshatë e jetojnë nëpër izbe si mëditës - argatë e lypës të përbuzur... Po mbanë "ders" për peshën e rëndë të zgjedhës ndaj pakicave, e vetën e quan shumicë të pathyeshme - zënë në thua në takim mbi tatim e ngarkesa me më shumë tokë buke të klasifikuar padrejtësisht.

- Por...

- A nuk të vjen keq për gjithë këto të zeza dhe, a s'ta pret mendja se mund të kushtojë shtrenjt!? - përforcoi gjykatësi.

- Se nuk janë të vërteta nuk mund t'i ngarkoni në qafë. Veç gjallë është xhinsi im... edhe pa mua mund të ecën në tokën e vet. Përtej këtij trualli nuk kemi ku të shkojmë, as të përgjigjemi ndryshe nuk dimë...

- Mbylle gojën coftinë! Çonie ku e ka vendin... atje, në zindan që mos ta shohë më dritën!

Dhe, ç'të shihja në atë terr të zi! Veç dyer e dritare të thyera, si ta kishte vrrarë rrufeja burgun, e rojet t'i fshinte murtaja. As vetë nuk kisha ardhur në vete, kur dëgjova një tollovi përzier me bërtima trishtuese: kaçakët, kaçakët! E asgjë nuk shihja... vetëm hetova se kishte trokitur ora ime, - përkujtoi Micani.

Në ironinë e hetimeve, sipas rendit dhe gjendjes që impononin rrethanat "nusërohej vdekja" mizore: pas shpine, në ndjekje, nga prita e pabesisë dhe, në emër të drejtësisë. I këtillë ishte djaloshi micanian - sugari i nënës. Asi fati pësuan Micanët, të cilët u vunë këmbëve flatra e syve gaca që të mos i përgëzonte shpërblimi: "dyshek toke - jastek guri". Iu përfalën përvojës: më mirë skifter një ditë se

sorrë përditë!

4.

Moti i çrregulluar me të reshura që s'bën t'u përmendet emri dhe, përrockat e gjakut turbullonin rrjedhën e lumenjve që bartin krerë të këputur e trupa të cunguar si kafshë të ngordhura.

Sulmonin gjarpijtë e trishtuar, sikur atyre t'u ishte prishur strofulli: dilnin nga nënguri, kaçuba e zabeli, ashtu të çoroditur si çakaj, me sy të zgurdulluar dhe, ndërronin fytyrën herë si fantazmë e paparë, herë si mishngrënës që përbijnë gurë e dhe.

Rrënoheshin kullat e Micanëve të përcëlluara nga zjarri i dushmanit, xhinsi i tyre shprushej si "unë të ndezuna" që ndriçojnë shtegun e qëndresës.

Atëbotë Micani i lidhur shpëtoi nga litari, i ndjekur çante rrethimin dhe jepte zemër për qëndresë...

Mbledhnin gjymtyrë të coptuara të të bijve dhe përgjaknin armikun që përligjte zullumin duke forcuar robërinë. Nuk vlente më lutja ndaj shëjtit, as mallkimi i djallit.

Në kacafytjet për çërim hesapesh, xhandarëve dhe ndihmësve të tyre "u ishte bërë therra Brahim", nga frika e kaçakëve që kishin marrë malin për të ruajtur fushën. Të parët strehoheshin nëpër stacione e konaqe, kurse të dytët ku i zënte nata nuk i çelte drita. Kështu, njërin nga Micanët, më nafakcubin e kishte shtërnguar acari i një nate dimri, dhe kah mesi i natës kishte hyrë në thesin që e përdorte në vend të gunës. Shoku i tij, duke u dridhur e pyet:

- Çka ke shtruar?

- Thess, - i përgjigjet me gjysmë zëri.

- Me çka je mbuluar?

- Me thes!

- Nën krye?...

- Thes.

- Te këmbët?

- Thes...

- Jepma një se u ngriva!

- S'kam, veç një.

Shkurt ia këputi, si të mos kishte jetë të gjatë, mallëngjyeshëm ngushlluan njëri-tjetrin, por u betuan të hakmirreshin pa dalë dimri!

Ia mësynë mu aty ku ishte më i dobët dhe, ku dhemb më tepër.

Armiku gjithashtu i ndiqte gjithnjë dhe gjithkund, por ata i hynë si për palcë në pushtet, në kazerma e në nënvetëdije, në mënyrë që njëri ta brente tjetrin, se për dy shpirta nuk kishte vend nën një lëkurë.

Liridashësit i quante hyqymeti kaçak, kusar, cupa dhe "të kuq"... I nxori edhe jashtë ligjit që t'i çfaroste pa përgjegjësi ndaj botës, se për vete s'kishte ndërgjegje, as surrat njeriu - çakall.

Në atë mllef kaçakët kishin zënë të gjallë Naçellnikun, ashtu si miun në kurth.

Pasi i treguan ku strehoheshin dhe për çka luftonin ia dorëzuan Kryekaçakut që ia mblodhi betë, mu para gjyqit, i cili në tërë gërshetën e tradhtisë dhe të shpagimit ishte më fisnik se gjyqi i të gjitha mahlukateve të Ballkanit.

- Bash s'po ma mbushë synin, ky ibret të shkojë krye për krye me Idrizin - kaçakun që hante çelik me dhëmbë.

- Qyre, qyre! Ty s'po ta mbushka synin!?

- Qyshë!?

- Derisa ia ka lonë Ramës në dorë, do ta gjykoj vetë, dihet se do t'ia mbledh betë për tjetër herë... dhe, vetëm nëse nuk ia mban besën!

- Po, çfarë ahmaku është edhe atë marri e bën në hesap të trimnisë...

- Naçellnik, si po të duket konaku jonë? - ndërhyri Micani.

- Pas...

- Mbasi na pret dyshek toke e jastek guri as nuk shtrojmë mirë, nuk hamë shumë, as nuk zoritem për mbasandej, veç... sa të kemi mauzerin në dorë, gjyqin e ndajmë këmbadoras!

- Vetëm ma falni jetën. Kurrë më me dije, as pa dije s'do të bëj hile kundër xhinsit tuaj dhe sikur ta

rezikoja postin!

- Ti e di që zakonet tona janë të ashpra, s'durojnë dhunë, as tradhti dhe, sa i përket armikut, "Ligji i Kaçakëve" ka vetëm dy nene: kryet te këmbët, ose grahu këmbëve e rri urtë!

Disa virtyte të larta të Micanëve armiku i quante pika të dobëta dhe, në rastet më kritike i shfrytëzonte sipas nevojës: janë trima dhe të fjalës, nëse kërkon falje, nuk të vrasin. Mandej bëne tënden!

Pabesia notonte në zullum, se Micanët ishin të leçitur nga drejtësia, sikur t'i kishin lindur Zotit me zor. Sulmoheshin mu kur rrudhnin këmbët pranë votrës dhe, në acarim e dimrit më të egër.

Vetë natyra e tyre dhe rruga e kaluar i begatoi Micanët me virtyte të larta dhe me përvojë të hidhur. Mjerimi dridhte telat e vetëdijes për qëndresë. Micanët shkrepnin strallin me eshkë të terur, mbase nuk kishin lindur në udhëkryqet e shnjerezimit. Por, udha pa urë mbi lumin e rrëmbyeshëm i shtyri ta kalonin këmbë. Tërhiqnin kah agimet e pagëdhira, me shpresën e thyer, se mëkatet trashnin ndryshkun e shekujve.

Në vazhden e luftës për ekzistencë shkrinin plumb që të begatohej urtësia...

* * *

Micanët nuk do t'i kishin hyrë belasë sikur errësira të mos ishte vazhdimësi e mizorisë që vriste një prijës e bënte për vete "dy krerë e dymbëdhjetë bishta". Të ikurit e dorëzuar në besën e maleve i qetësonte në amshim.

- Si t'ua jepja dorën e djathtë, kur me të majtën sprovonin thikën e tradhtisë?!

- Je aq i pabesë!?

- Po të pranoja grada e nishana, në duqë do të bajsha krerë e premtime që s'i matë kantari, nuk i banë kali.

- Sa herë ëndrronim parajsën, kemi përjetuar ferrin!

- Edhe kur lidhnim besë, nuk lejonin të na ruajnë djemtë tanë, veç xhandarët, të cilët pasi na vrasin Mixhokun edhe të bijtë ia strehonin nën tokë të zezë e hisen ua dhuronin dashamirëve, si shpërblim për merita të jashtëzakonshme.

Kështu Micanët, si me një parë mend kurrë nuk ankoheshin se i ka lodhur varfëria. Në vërri ushqeheshin me hitha, e në bjeshkë me shtira. Kurrë nuk përmendin bukën e dhënë mysafirit edhe pse ua paksonte kafshatën e carrokëve. Guximshëm çelnin derën, me bukë e kripë shtronin sofrën, e me dorë në zemër pritnin cilindo që ua mësynte për konak.

Kishte gjasa që Micanëve mos t'u humbëte rruga në oborr; udhëkryqet e territ përfillleshin kah shtegu i çlirimit, si vazhdë ecurie ndjellmirë. Për hapin e parë kishin mjaft strall, si xehe përdoracake dhe, për të dytin bënin grushtin rrufe kundër "llavës së ujqve", të cilët nuk njohin burrëri, as nuk ndahen pa pre.

5.

Fjolla e tymit përçonte aromën e shkrumbit të tokës e kostarët e lirisë shtronin zekosin që përgëzonte "varfanjakët gazmorë". Tragjika e zjarrit tejkalonte arsyen, mbase shndërrohej në kob të përmortshëm: për nënën që vjtonte futën e zezë; për truallin që kishte shkelur zaptuesi.

Në bigën e dy borgjezive dhe të përçarjes, dy satrapë shtrëngonin dorëzat e gërshërës, në mënyrë që krimet ndaj Micanëve të mallkonin edhe shëjtin. Mllef i shpagimit shtyri Micanin të përbëhej: të mos vdes pa ia kthyer "opingat praptë" armikut, mbase xhinsi micanian ishte hise e kohës që ecën pa vëllavrasje, pa kurorë mbretërore.

Gjarpëri lënte nën gurë nga një lëkurë në vit, ndërsa Micanët në çdo stinë ripeshin për së gjalli: një hise gjymtyrësh ua kalbëte toka jo më pak "u prehej nafaka"; të tjerët përplaseshin për shkëmb që të dilnin në shteg...

Mësynin, ashtu të përgjakur e ngriteshin të plagosur - luftonin për krenarinë micaniane që nënkupton mëmëdheun, për dashurinë e nënës dhe, mbështeteshin në truallin që u jepte zemër.

E vërteta i ngjante mallëngjimit, por "kapsollat" iu mveshën "të kuqve" që ishin më afër shtegut të rafshlartës, në të cilën Micanët kishin forcën që do të qëndronte në këmbë të veta, duke ia shtrirë dorën dorës së shtrirë- grushtit të vegjëlisë që ngritej nga pluhuri e ngërthehej si fortunë që zhdavarit retë e zeza, si s'ishte zakon i vogli të çojë dorë kundër të madhit!

Nëpër gurrat e djersës e të gjakut, me do rregulla si hapa troku nëna përfillte jetën dhe trimëronte të bijtë që t'i dalin zot truallit, pa lënë pas dore përparësinë e burrit, as nënçmimin e gruas, sepse edhe Micanët respektonin kultin e zonjës së shtëpisë dhe dashurinë bashkëshortore që lidh fatin si dritë

lumturie, në jetën që nuk dihej si do të ishte në ardhmëri.

Edhe Sadik Micani me pleqërishten që s'e shkel koha quante "fat" të shoqen, duke lënë dy çështje gojëhapur: për fajin e burrit, Nëna Zizë digjej si qiriu që shkrinë dyllën e vet; për hatër të zonjës së shtëpisë Sadik Micani në kullën e vet, para burrave të dy fiseve dhe të dymbëdhjetë pleqnarëve, pranoi që e shoqja të ndajë pleqni, me të cilën ua kaloi burrave, pa gishtin e të cilëve nuk lidhej besë, as fjala nuk zënte vend.

I zoti i shtëpisë bujare kishte rënë në hall!

Qeni i fqiut kishte kafshuar djalin e njëfarë belaxhiu, i cili kërcënohej se, për atë plagë do t'ia vriste të birin "fajtorit", nëse nuk ia paguan një gjak, si s'ishte parë, as ndier në fisin micanian...

Hyjnë pleqët, të cilët "marrin e japin", hulumtojnë e dëshmojnë; bëjnë be e shtinë dorëzanë; mblidhen dhe shoshisin e stërhollojnë, urtësi e koftje, por gjithë nën droje që të mos bëhet më keq.

Në përpjekjet si ngreh e zhgreh, lësho grepin e mbyll derën; kryej punë e mos u korit derisa u bindën, më në fund, se këtë pleqni mund ta ndajë vetëm Nëna Zizë - bija e fisit krenar dhe shtylla e konakut të Sadik Micanit.

U çel dera e odës së burrave, të gjithë u ngritën në këmbë për nderë të një fisnikje, e cila pasi bëri përhajr lypi qenin që kishte kafshuar djaloshin dhe, një qese me dymbëdhjetë dukatë, aq sa kushton një gjak i pajtuar.

Ia sollën çka kërkoi, pa psehe.

Urdhëroi, ashtu urtë e qetë, që lypsi i gjakut të ulej midis odës përballë qenit që fajsohej për krimin e bërë... dhe, për habi të të pranishmëve të nderuar, qesen me kundërvlerë ia vari në qafë qenit që rrinte ashtu kacuk para burrave, ndërsa hakmarrësit i tha: qe, "burrë"! Për hakun që lype, në daç merr paratë, në daç vraje dorasin!

Burrat brofën në këmbë për nderin e fituar, kurse atifarë kapisuzi s'i mbeti tjetër, veç ta falte "gjakun"!

Për nder të Nënës Zizë në pikë të natës Sadik Micani ia çeli derën Gjorgjit dhe, si s'është zakoni, i priu drejtë në "shtëpi të zjarmit", aty ku hanë vetëm gratë dhe të vetët.

Micani, gjithashtu e quante për nder t'ia lëshonte atin e shaluar të shoqes, e vetë i shkante përkrah dhe, nderohej nga xhinsi i vet, se ajo ishte ndera e dy fiseve.

Në dritën e formësimit të barabartë, si vazhdë e një praktike me shumë përvojë fitohej besimi i quajtur

fat, i cili nuk mbështetet në interesin ekonomik, veç në çilësi të larta dashurie intime që rritet deri në ngazllim, si pajtueshmëri e pastajme që paraqet një përjashtim në bashkëshortësinë micaniane. Ai veçon virtytet e lart njerëzore në barazinë e femrës me mashkullin, për aq sa lejon koha e vendit... ecuri që nuk është enigmë e pazbërthyeshme, as trill i pakuptimtë - përjashtim SHEKULLOR: gëzim e hidhërim, me thyerje e fitore, me vdekje e lindje, si fat - grua e burrë; me "syrin asllan" e bebëzat e qeshura, me zemrën diell. Fenomen që zbulon një fshehtësi - KULT I NËNËS, si kopësht, në të cilin kultivohet edhe kopështari - dashuri - tërfill katërftetësh të përflakura në praktikën e quajtur "mësuese e jetës".

* * *

Sundimtarët hanin bukë e pinin gjak, forconin pushtetin duke shtuar zullumin ndaj të nënshtruarëve; bënë marëveshje me "kryeneçë" dhe, mbanin fjalën derisa t'u vinte përdorësh tradhtia, kurse Micanët me një bukë çerepi ushqeheshin bashkë me mysafirin dhe një fqinj nevojtar. E Sadik Micani i mëshoi "sa jep Zoti kyvet", nxitonte kah shtegu me hap të matur e qëndresë të pathyeshme.

Edhe Gala e Binak Galanit - nënëlokja micaniane u zhgreh si re me të reshura kur ia sollën të birin në shkalc, ashtu të copëtuar, e zu të vajtojë:

Djalë sugar -

Djalë jetim...

Si djalëbardhi yt

Si djalëziu im!

Kuçedra përbinte njerëz, gurë e dhe - qiellin mbi krye e truallin nën këmbë. Mjerimi fryhej si lumi pas shtërgatës, ashtu "zi e më zi" për nënëzezën që mbante zi për djalin e shituar mu në lulen e jetës, pa gëzuar rininë, pa parë dritën e lirisë.

Sadik Micani sa herë kthehej nga ndonjë ngushticë kushtrimi të përgjakshëm, a pleqni që zë vend, u fliste të bijëve për përvojën e fituar, për hapin e matur e shtegun që mund të çilej. Çka mbante më vete

e ndrynte edhe në zemër të Nënës duke respektuar kultin e saj, në mënyrë që mos t'i gandonte shtalbat, a të shkaktonte huti te të pasprovuarët.

Nëpër heroizma të pashoqe e thyerje të tmerrshme, me bërtima të dhimshme, e ngulm përpjekjesh, Micanët vështirë mëkëmbëshshin, por formuan bërthamën që hedh farën e shtimit, pa marrë parasysh herrijen, lëngatën, as vdekjen.

Të prirur nga drita zbërthyen terrin dhe krenoheshin me trimërinë burrërore që ndikonte në ndërrimin e moteve, të vetëvetes dhe të mjedisit qarkor.

Nderi, shpirtmadhësia dhe guximi i Nënës Zizë, gjithashtu nxiste Micanët të flaknin mjerimin, duke thyer edhe muret e larta të "fanatizmit tradicional" që ta fënikëronin strallin e truallit me dashurinë e nënës micaniane, për lavdinë e së cilës kënga ime mund të jehojë si ndjesë mallëngjimi - respekt i përjetshëm.

Dhe, pse thonë: ka vuajtur si gjarpëri nën gurë, e jo si nëna ime!? Ajo qiti në dritë hisen e qëndresës e të urtësisë; fliste gjuhën e qumështit, e ne shtronim sofrën e vëllazërisë; ajo gatuante mrumen që shuan urinë, e ne ndeznim qiriun e dritës nëpër zjarrin e ferrit, se NËNËS QË TREMBET NUK I VYEJNË FËMIJËT!

GËRSHETA TRIRRËFANËSHE

1.

Në trurin e Sadik Micanit vlon diç, si në vorbullin e huqeve që gufojnë mbi kapak e marrin përpjetë si ment mbi kapuç. Në zemër i zihej një ndjenjë miradie ndaj Micanëve dhe të bijëve, të cilët ia shtonin brengat dhe shpresën njëherazi. Ndrydhet më vete dhe kalitet si ndërmjet çekanit dhe kudhës, ashtu përshkruar nga përqafimi atëror.

Praktika e mundimshme, si vazhdë mjerimi, shtrihej me kacafytje për nddryshime të domosdoshme, siç ndryshohen vetë të nënshtruarit.

Edhe Micani në kapërcimin e vështirësive flakte një hise të mëkateve që ndërthurreshin gërshetë.

Lavronte hullinë me një ka e gjysmë plugu - me krahun e vet. Përligji marrëdhënie me çlirimtarët dhe, përqafoi vendlindjen, pa të cilën nuk do të kishte kuptim jeta, dashuria prindore, marrëdhëniet mes bashkëvendasve, as rregullimi shoqëror; thurrej gërsheta trirrëfanëshe, si me rakitat e bregut të Erenikut, i cili buron nga "Gurrat e Bardha" e freskon mbivadet e "Livadheve të Egra".

- Pa gishtin tim nuk ndreqet gjë e hajrit! - vërejti Kërsta.

- Por, "pyka nxirr pykën" - pohojnë Micanët.

Më mirë do të bënim sikur t'i shpërvilnim krahët bashkarisht - miratoi Micani.

Në shtyrjen brijas, si vllaqitje pa ajam, Micani shtjellonte fije të holla për të qëndisur në xherxhefin e vet, në mënyrë që të mos këputej zullumi prej së trashi, as peri ku është më i hollë.

Mes mëdyshjeve e zorit sprovohej si në valët e vërshimeve; u jepte zemër të rrezikuarve të mos kërkonin dekën në vend të ilaçit. Dhe, mirërriti virtytet fisnike e fitoi përvojën e gjallërimit me bashkëvendasit, duke përforcuar fatin e bardhë, pa pritur të vdes i pari që të merrte frymë i dyti.

Tashmë vërshimet shkatërruese rrënonin postin e "Mëkëmbësit" të qeverisë kukull e ngjallnin njëfarë qëndrese shpresëdhënëse për të përballuar edhe shfrytëzimin që ua thithte palcën e frymën Micanëve. Rrëmuja terte gjakun që toka të mbetej miraz pa trashigimi, sikur Micanët të ishin kopila, të cilët nuk i përfaleshin "shejtanit, as të birit", fodullit që jepte shpirt, as kapisuzit që rritej si shtogu në pleh. Pesha e shtypjes ndrydhte fatin, duke thelluar mosbesimin që brenë mirëqenien, pa dashurinë e nënës, pa

hatrin e babait, ashtu nën diellin që nuk nxenë njësoj.

- Pa dritën e syrit, as gacëkeqja nuk ndez eshkën e terur...

- Nuk durohet dot, as kuçedra të klluqet në strofull të gaçëm!

- Ironia e drojës pin ment, e retë turbullojnë syrin e pastërvitur në shkallë të shtegut.

Konfrontimet e përgjakshme shtynë Micanët të skalisin tri shkallë, si tre hapa jetësorë, pa mohuar vëllazërinë, mbase vëlla edhe shoku që nuk ta ka bërë nëna, por ta dhuron jeta.

Në hapin e parë, si vazhdë gjallërimi të përgazepshëm stërhollohen fijet e ndërgjegjes e të qëndresës, pa të cilat nuk arrihet horizonti i unitetit kombëtar.

Hapin tjetër e ngjeshin me gjakun e të bijëve, jo si ndrydhet krimbi për të vjellur mëndafsh, veç nënat micaniane vekatojnë zhguna për tirq e xhamadan, për shpatullat e gjëra dhe plisin e bardhë që mënjanohet mbi vetullën si strehë çardaku...

Hapin e tretë, atë më krenarin e ngjeshin me pejzat e jetës - përvojën e praktikës jetësore, të cilën e shkrijnë në dashurinë e nënës, me burrërinë e babait që nuk la të shuhet vatra që i tymon oxhaku. Ata ndërthurrën gërshetën e unitetit që kalon mexha e hendeqe, duke përhapur frymën e vëllazërisë, pa ngecur si kërmilli në lëmashkun e vet, pa mprehur çengelën, ku varej kryet për shëmtim.

Xhinsi micanian kështu çel shtigjet, si synim ndjellamirë: për zekosin mbi tokën shkrumb, për bukën mrume e sofrën që shtrohet me dorë në zemër...

Për inat të djallit

Për hakun e Arbërit.

Micanët lidhin vegëza e hallka që përforcojnë vetëdijen për luftë: "Ja vdekje - Ja liri"! I mëshojnë pa matur hapin, se mund të mos kthehen nga sulmi, por i japin gaz rezistencës dhe nuk përkulen.

Rrallohen si mistri para shatit, rriten e gjallërojnë nëpër terr; nxjerrin hisen si nga kthedrat e gaforres, se trojet e djelmoshat nuk janë sende të gjetura...

- Edhe kur ecet tërthores, ata të nënudhës kanë pse të brengosen mbase rrjedha i ngjanë përroit që frynë lumin, e ai shton vaden... mund të shtohet edhe bereqeti - vallja e lirisë merr gaz në sheshin e nderit...

- Çakajt vërsulen, pa gajlen e dimrit, pa frikën e zjarrit.

* * *

Lindën nga zori, si "pjellë e tepërt", u rritën me zor, si pykë që nxjerr pykën, të nënçmuar e të përqeshur...

Nga pluhuri i shekujve e gjëma e maleve, nëpër vërshimet e motit të brishtë ngritën zërin e kushtrimit dhe ndërtuan tbana e troje duke mbledhur bereqetin, pa shpresë për Darkë Lëme. E Micani dronte se mund ta lëshojë fryma pa thurrur gërshetën micaniane. Ndezi çibukun, shpërvoli mustaqet kah vetullat çemer, nëpër terrin që përbinte bishtukun dhe dritën...

-Hë, e nise me të dhënme a me të thënme!?

- Me të dyjat... me të mirat e truallit, me grushtin rrufe, - përforcoi njëri që s'dinte mahi.

Micanët shprushnin prushin që të ngroheshin ndjenjat e afrimit, përkujtoi djalaoshi që ulej në trapazan dhe, pa pritur përgjegje pyeti:

- Sa herë ke qenë më ngusht, Mixhok?!

- Ngushtllëku ynë është i përditshëm bir-o! Por, të të gjejë mysafiri pa bukë në sofër s'ka varr që të mbulon; ngusht e kemi kur hasim hasmin të përcjellur nga gruaja dhe më ngusht kur më ka rënduar "i imi" e s'kam mundur ta vras, as ta fali... çdo gjë më është larg... larg griha e kosës.... i gjatë zekosi; larg fysheku i vezmës, e "fysheku çorr vret gand"; larg agu që veson beharin... as gërshetën tri rrëfanëshe nuk e skalit dora që dridhet! - numëroi Sadik Micani, si ndërmjet mallkimit e uratës dhe vazhdoi: Kuçedra shtatëkrerëshe nuk rrëxohet me një fyshek, kryet nuk i merr vesh për një top, as për ushtri; nuk thehet me një të sjellme, si shkelet këmba "një me një". Por, mos ligshtohi burra!

Pastardhët përshëndoshin "allamanqe"; nga trekëmbëshi i vdekjes predidkojnë: pi... si turku duhan dhe, mbërthe... si serbijani sharjen; gjallëro... si arnauti në cedillë! Se, po të rrëxohej qielli nazi-fashistët e mbajnë në majë të thikave". Edhe sllavojsit, duke pasë zbritur nga Karpatet donë ta sundojnë Kosovën... lavrojnë varrezat e lashta, e bukës i vjen era mejt: "Defterin" e bëjnë Katastër e gënjeshtren shkencë...

Micanët, përkundrazi pa mohuar prejardhjen, ruajnë plang e shtëpi dhe i dalin zot MËMËDHEUT... ata

kanë tri Orë të Bardha: një të shtëpisë që i prinë fatit; tjetrën të qëndresës që e ruajnë për mbarë dhe, një të drejtësisë që çel vi kah shtegu i dritës.

2.

Nëpër brigje e lugina, përreth me kreshta të thepisura e lumenj gjarpëror, qarkojnë do "fise e bajraqe" - popull që shtrinë hapin si vazhdë stërgjyshore dhe, ruajnë kujtimin e burrave të pushkës e të penës: "dy gisht nder në lule të ballit", mbase "çka është shtëpi që qet tym, do të ketë pronat e veta" dhe shpirtërisht e njerëzisht përshëndoshen: "a je burrë"?

Aso kohe, në këto troje edhe Micani bënte hije nën qiellin e vendlindjes. Me fanatizëm të shquar përkujdesej ndaj organizimit fisnor nën një Bajrak dhe mbante rregull në fisin nga i cili gëzonte uzdajë e nder.

Nga Micanët dhe lëvizja e tyre trembej mbreti e dridhej krajli, të cilët vënin në peshojë trimërinë dhe nderin: njëri prente krerët, e tjetri ndiqte rajën.

Njëri nga Micanët, më kryeneçi lën shtëpinë e zjarrit e merr kryet në dorë, për të gjetur shpëtim nën strehën e Satrapit të paparë më herët, por të njohur për ligështinë e sprasme...

Në çarmatosjen masive vriteshin Micanët si lepujt nëpër ara. Por, pas armatimit të sërishëm këmbadoras kriste reja: Komandar e ushtri silleshin si patat në mjegull - lutnin zotin për shpëtim, gjunjëzoheshin para shejtanit, pa shpresë për dritë, pa varr për eshtra. Ferri thellohej, dielli s'bënte dritë - lulëkuqet ngushllonin qyqen...

Në rrëmujën, ku s'e njeh qeni t'zonë vërshoi gjaku me tërbim, u rrokullis stoli i selisë mbretërore - mali dridhej e fusha u bë humnerë para syve të Micanit:

Por u çue kryeshtrue

Pa zënë fill - pa pa dritë...

Prej një fushe në një mal,

Nëpër terr si xixillojë

Yllit t'kuq iu përfal....

Eci rrugës së lirisë, eci si të "kërkonte sy", e terri nuk kishte sy, as dritë.

Lëvizja punëtore - hallka më e fuqishme e të gjitha kohëve lëngonte si t'i kishte "fry bukla" që shiton një hise të pranverës. Zjarri shuhej me gjakun që buronte si nga gryka e vullkanit e shkumëzonte valët e Erenikut e të Drinit që turbullonin detin e shqetësuar gjatë lundrimit të këmishazinjve, anijet e të cilëve përplaseshin në shkëmbinjtë e Adriatikut e derdhnin bërsitë në trojet tona, pa dëshirë për mirësi, pa ajam për shtigje të reja.

Çoi gjurmët pakëz më përtej, por u zhgënjye nga vendasit e asaj "Qafë mali", cubave të së cilës "u kishte rënë në sy terri i urisë": nga skamja dhe, për sherr të ushtrive shtypëse. Andej gufonte mllef i urrejtjes dhe ashtu të hutuar nga ankthi i mjerimit pinin vrerin e shtrydhur nga goja e gjarpërit.

- Qëndruan duke përfillur ligjet e maleve tona.

- Por, ç'se mbahet mend një guri të rëndë e kemi mbajtur në zemër.

- Sa herë kemi shfaqur qëllimin, armiku na ka mëshuar thikë, si shpërblim për trimëri.

Në terrin e vuajtjeve si "ik e ndiq" më së rëndi, thote Micani, e patëm te "Qafa e Diellit", ku dymbëdhjetë huta, martina e kapsollaça të qitura në duar të cubave ngërthyen tytat kundër nesh që kishim vetëm tri mauzere turku e një maliher junani të vjerra në krah me grykë teposhtë dhe një gjashtëshe karadaku të mbështjellë në duqit e kacavjerrur mbi vithet e vraçit të shaluar.

Sadik Micani ecte, jo në kalë të shalës, veç përtokë, me mend kah shtegu. Ecte mejtueshëm: sa për fatin e zi të Micanëve, aq për të çelur shtegun me grykë të pushkës. Ecte pa lënë shibla që shlyejnë gjurmët. Por, në çdo hap hasi një pusi - çdo natë ia rrëmbeu një viktimë.

- Ndaluni, se m'i pasë krahët, kësi shteku, s'dilni pa lënë mallin e gjënë e gjallë!

- Me na plaçkitë e paski sos a!? Bërtiti Micani, me gacëkeqe të ngrohur. Ia muar masën atij që "i priu fesatit" dhe, tërhoqi vërejtjen se, kah do që të kërhasë ky s'i shpëton kësaj të shkrete që nuk më ka hequr sa herë i kam rrudhur gisht...

Një heshtje e përmortshme i ndërpreu fjalët, për t'u shikuar sy më sy me vdekjen, në atë pritë të turpit e të kobit.

Ndërsa kreu i sulmuesve kishte mbetur shtang, me martinë ndër duar, një djalosh i pamësuar u afrohet duqëve për të nxjerrë gjësendi. Por, Nëna Zizë e quajtur Gala e Binak Galanit nxjerrë karadakçen dhe

ia puq në zverk fatziut të nënës...

Kur panë "të vetët" se ç'e zezë mund të ndodhte ndaj të birit, si dhe nga droja se gruaja nuk matë fill e për pe, orëzive iu ftohën pejtë, por u punoi çekerku:

- Jam ndërmjet! - tha një malësore flokëshprishur. Dual përledinë që asnjëra anë të mos bëheshin viktimë e vëllavrasjes.

- Na kurkujt s'i bëjnë keq, aq më pak juve, që vetëm ua qanim hallin, në këto ditë përjetimesh të zeza, - vërejti Sadik Micani, ashtu pa zhgrehur gacëkeqen.

Kur mësoi se këtafarë udhëtarësh ishin fis Berishe fisnikja u trimërua dhe, a ngashryeshëm, a trishtueshëm shqirr: të paskëm vëlla, he shitoftë zana! Me sotën kenkem koritë... na paska shkua fytyra... he, mjera unë për mend të kresë! - me ke dal në pritë - kujt ia bëjmë gropën, kur vetë kemi sharruar në ferr!?

Micani, në këtë çast të palakmueshëm iu shmang belasë, zhgrehi një grackë të kobshme, para se të vriste mortja pa pritur, pa kujtuar. Edhe ai u përshëndosh për të mirë.

Të befasuarit gjetën strehë midis rrugës: në konakun ku për pak desht t'i këndoje qyqja mbi pullaz. Shtruan një darkë për mirënjohje të fisit... bënë kurban një muzat njëqind okësh...

- Ikja, si të merrte këmbë mbyllej "këtu" për të çelur vi "atje" që kthimi të sillte qetësi të përgjithshme. Gjithë tragjika e ngjarjeve mbërthehej në mllëfën e urrejtjes, sikur Micanët të ishin gurë kufiri, në të cilët sprovohej pushka: cili është shejtar më i mirë - vrasës më mizor që lë vrragë e njolla në vazhdën e mëkateve.

Një hise e fatit të zi çonte në pritën e vdekjes; një hise në ferrin që s'u jepte as varr; hisja tjetër ashtu e gjymtë bubërronte si mizatrolle që punojnë shumë e hanë pak. Shumicës që shitej si fuqi krahu ia thenin edhe brinjët, tamlin e nënës ia nxirrnin përhundësh dhe atë pikë gjak, se çizma dhunuese sundonte ku s'e ka vendin.

Sadik Micani flijonte gjithë çka kishte pas shpirtit, çuditej dushmani ku i rrinte ai shpirt në pe. Dhe, ecte ashtu fluturimthi, sepse kurrë korrja e re nuk i ka ushqyer të gjithë Micanët, sofrë s'i ka përgëzuar "dy bashkë"; por, as armiku nuk i ka gjetur vetëm, as thyer nuk i ka që të mos mbetej: një përballë pritës, një në sofër të burrave e një në bark të nënës.

Dhe, Sadik Micani kishte një kullë trikatëshe, me pullaz rrasash e oxhakun që tymon. Edhe kryeshkalla kishte tri shkallë, secila e lartë për një kat më vete, si vrojtore skifterash që harkojnë rrafshlartën, ku

mbijnë lulekuqet, e bregu ka rrafshin e vet.

3.

Të bijtë e Micanit nën strehën e helmetave ngritën baza çlirimtare që shkrepin dritën e lirsë, si xixat e strallit që ndez eshkën; avullon gjaku në trojet e shkrumuara. Aty zgjerojnë rrezen e veprimit. Fituan guxim e mjeshtri që të thejnë, jo një trup-rojë, veç armatën e hekurit e të gjakut: sopatat e fashios e kryqin e thyer. Ngjallën nisjativën, i dhanë forcë grushtit dhe dolën në va. Çelin shteg e përforcojnë frontin çlirimtar, pa drojën e thyerjes, pa ironinë e nënçmimit. Çoheshin rrëmbyeshëm e vërsuleshin vetëmohueshëm: për nderin e vendit e krenarinë micaniane - për lirinë e popullit. Sulmin e përforconin me kundërsulme, si haku në hak.. Ruanin dhe përtrinin forcat kryesore e mbanin lart flamurin e vëllazërisë që shquan cilësinë e veçantë në ndryshimin e motit të rrufeshëm...

- Pushtuesi s'i zë besë thembrës së vet, por disi më brente dyshimi, se pabesia gandon bijtë tanë që mos ta gëzojnë barazinë, - çeli letrat Micani, si të nxirrte gurin nga zemra.

- Ne do të luftojmë për një bashkësi të re, pa bykun që brenë krimbi, pa luhatje të tërthorta, - përforcoi Blini.

- Do të krijojmë asi pushteti që nuk ushqen krimba, as nuk i han bijtë e vet! - miratoi Gjorgji, i vetëdijshëm për kundërtitë ekzistuese, pa bërë hesap pasojat, pa pendesë për bashkëveprim...

- Po biro! burri nuk sprovohet për t'u koritë, veç secili ka yndyrën e vet: i urti në sy, shota në bisht, luftëtarët në grykë të pushkës, - theksoi Sadik Micani, si ndërmjet këshillës e çortimit dhe, ashtu i brengosur vazhdoi: neve na kanë ngjitur bishtin që ta humbnim kryet...

Qëndrimi i Sadik Micanit ishte për lavdi, e Baca nga thesari micanian mur dy kokrra xhevehiri: një grusht prush nga oxhaku, një gurrë gjak nga krahërori, pa gajlen e shiblave të bungajës së palavruar...

Dhe, Micani perkujtoi Pashën - Komandant të Ekspeditës Ndëshkuese, i cili duke marshuar nëpër vise të panjohura kishte ngrehur çadrat e fushimit në rrafshlartën që nuk duronte thundrën e huaj. Si rrebesh i papritur ia bënë stërpikë fushimin, ushtrinë dhe famën e pashallëkut. Se "Karapasha" barometër bëri bishtin e dhisë e astronom mullisin..

- Fitoren e ndjellë liria dhe e përçojnë çlirimtarët.

- Gjithë u flijua për liri e barazi, por asnjëra nuk vjen vet; ato fitohen: e para me gjak, e dyta me urtësi.

- Micanët lindin trashigimtarë për nder e për punë: një për gacëkeqe, një për hyqmet, nga një për pazar e për blojë; një për "torollaqe" e një për urtësi, kur ta lyp nevoja i ke të gjithë si një.

Megjithatë, disa i shitoi reja e shumë na i vrau armiku... por lindim bineqë... treneqë... As bijat nuk i duam më pak se djelmët, por ngurrojmë të mos sprovohen në vështirësitë e jetës, se "femra është kafshatë e dreqit". Po të mundnim do të lindim çika që të përbeheshim në krye të tyre...

Micanët fajësoheshin edhe se nuk u tregojnë të bijëve të gjitha të zezat e përjetuara. Dronin nga pezmatimi i plagëve të pashëruara dhe, përbironin si nëpër vesh të gjilpërës, vetëm që t'u rriteshin të bijtë të vyeshtëm.

Mëkatet do t'i ktheheshin dorasit, por Sadik Micani gjëmonte: duke kënduar zhgrehej në vaj, e kur qante ai - guri shkrihej nga lotët. Dhe, Micanët bëheshin kurban, pa kursyer dritën, pa iu frikësuar territ, me uzdajë që të bëhet një ndryshim ndjellamirë.

Pas gjithë atyre të zezave edhe këmishazinjtë çelën një shkollë pa dritë; nëpër terr vunë caqet qëllimkëqia, vulosën një epokë të zezë me sopatat e fashios, si kthedra kuçedre, e cila derdhi gjakun në fushën e kuqe e vill helm në stërnishtat e zeza të rrafshlartës, ku lind dielli i lirisë. Aty kryqi i thyer thelloi labirinthin e mjerimit: mohon të drejtën për punë. Gllabëruesit pinë djersën e gjakun e puntorisë e të fshatarëve dhe ndrydhnin inteligjencën përparimtare. Nxitet nëpërkëmbja, në mënyrë që dhuna t'ua merrte ment...

Dielli i lirisë, grushti varfanjak dhe pushka partizan zhgrehën akrepat e ndryshkur që të thehej zgjedha e robërisë. Përtrohet bërthama punëtore dhe krenaria e fshatarësisë liridashëse. Në jehun e kushtimit shpërtheu pohimi:

Mëshirës fatit s'i biem n'besë,

Ma nuk lidhem në kular -

S'i kerkojmë anmikut ndjesë!

Luftoi edhe Sadik Micani, si i lindur me pushkë në dorë. Bëri rroje si kaçak që flente me një sy dhe, sprovoi se pa krahë nuk fluturohet; përgjonte shushurimën e lehtë të gjetheve dhe zënte ujkun në torishtë; miza ndihej kur fliste ai e burrat i çoheshin në këmbë. Pas zërit të tij vriste rrufeja e kushtrimit... por, shpesh e çortonin: mos të miqësohej me parsinë dhe mos t'u premtonte kurrfarë ndihme, se Bajraktari ia merrte për besë, e të tjerët i mëshonin me mashtrim...

Ashpërsia e kundërtive dhe përleshjet e përgjakshme topiteshin nga natyra dhe karakteri pajtues i Micanëve, të cilët nis e sot njerëzinë e kanë urtësi e trimërinë zanat; mund t'lëshojnë edhe armët që të rrethekoheshin pranë sofrës së vëllazërisë.

* * *

Tre gogola e tri fantazma - krater i djersitur - një praktikë: lindje - vdekje - lindje, tollovi e skamje, si "ik e ndiq" dhe anasjelltas; në horizont guxim, shpresë, durim i qëndrueshëm...

Një jetë e përgazepshme në troje të përgjakura, një zot - besim i ndërsjellë. Dhe një fenomen i quajtur nacional-shovinizëm që nxori strategjinë e asimilimit, si "kush ia bën gropën tjetrit bie vetë në te"... humbë në mjerimin e të nëpërkëmburve, duke përdhosur miqësinë dhe nderin, ashtu pa dorë në zemër, pa ujë në sy.

Në marrëdhënie të shregulluara DARDALECIT nuk i trembej vetëm arsyeja... ai nuk kishte sy, as ndjenja. Dikushi e kishte mbaruar prej sendesh të leckosura, pa teknikë mjeshtrorë, si diç të gurosur, ashtu i palëvizshëm, pa shpirt, pa shqisa kurrfare... frirkësonte vetëm shpendët grabitçarë. Ndërsa gogolit që nuk shihej, nuk preket, as nuk flet që t'i matej arsyeja gjithëkush i frikësohet.

Edhe Micanët ruheshin nga befasia dhe përforconin qëndresën, si të ballafaquar me vdekjen; këmbëngulës secili më të vetën, në kushte e rrethana të ndryshme kanë riprodhuar prototipin e quajtur rezistencë me dije e pa vetëdije, instinktivisht dhe, në mënyrë spontane i mëshonin gjithnjë e gjithkund dhe, ashtu vi e vistër, si rrjedhë lumi në vazhden e praktikës jetësore, mbase sunduesi fillim e mbarim ka ushtruar asimilimin ndaj xhinsit arbëror, pa u ngopur deri në çfarosje.

Micanëve vetë natyra e maleve dhe trojet arbërore - mëmëdheu u ka dhuruar prirjen për qëndresë, në mënyrë që MARTIRËT bien heroikisht, si djelmoshat në ambient të kufizuar, duke paraqitur forcat e lëvizshme që kanë kasollat me kashtë e kulla të mbuluara me rrasa guri, dhe oxhakun që tymon.

Sllavoja përkundrazi lindjen ua përgëzon me "gjuhën e Zotit", sikur të gjithë të mos kishin një Zot; vdekjen ua lehtëson me plumb, ose në litar. Mbase rilindja i takuaka vetëm të plotëfuqishmit që shkryhet në Pallatin Mbretëror të sovranit zemërgurë, reliktet e të cilit ruhen në shpellat e ferrit për ditën e kiametit. E sllavojsit lakmojnë "Krapin e Liqenit të Shkodrës" dhe, bëhen Peshkaqenë të Adriatikut që përhapin sëmundjen e qenit në hapësirë të pakapërthyeshme, ashtu pa mëshirë ndaj mëkateve, pa ilaç për shërim. Mbase në alfabetin e "gjuhës së zotit" germa "F" baras me fikjen kryen një funksion, por ka shumë kuptime, si bie fjala: fitore, fikje, fukara... nëse fitorja është imja - fikja, si kuptim i gjerë i takon atij që mbjellë egjer e korrë vdekje, se është FUKARA në shpirt, në kuptim dhe në jetë, kurse fikja rritet sipas fizionomisë së "elementit", në ferkimin e të cilit lastrohet një murrjelë që xunxatë mbi "mizatrollet" e pa numëruara në rrjesht, të pa çrregjistruara nga Katastra e smirës, lakmisë dhe të urrejtjes.

P Ë R M B A J T J A

I. NË VEND TË PARATHËNIES, 9

II. TYMON OXHAKU I SADIK MICANIT, 17

III. NËN HIJEN E MBRETIT, 27

IV. MËKATET E TOKËS, 43

V. NËNËS QË TREMBET NUK I VYEJNË FËMIJËT, 60

VI. GËRSHETA TRIRRËFANËSHE, 76